

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Van meenten tot merken : een onderzoek naar de oorsprong en ontwikkeling van de Gooise merken en de gebruiksrechten op de gemene gronden van de Gooise markegenoten (1280-1568)

Kos, H.A.

Citation

Kos, H. A. (2009, June 24). *Van meenten tot merken : een onderzoek naar de oorsprong en ontwikkeling van de Gooise merken en de gebruiksrechten op de gemene gronden van de Gooise markegenoten (1280-1568)*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/14523>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/14523>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Bronnen en literatuur

Gebruikte afkortingen

ADH SAGV:	Archief Dorpsbestuur, Streekarchief Gooi en Vechtstreek Hilversum.
ACSG SAGV:	Archief Centrale Schoonheidscommissie voor het Gooi, Streekarchief Gooi en Vechtstreek Hilversum.
CAP SAGV:	Collectie Albertus Perk, Streekarchief Gooi en Vechtstreek Hilversum.
CPWdL SAGV:	Collectie P.W. de Lange, Streekarchief Gooi en Vechtstreek Hilversum.
GCLGRM:	Brekelmans, S.Th. E., J.M.I. Koster-Van Dijk en C.L. Verkerk, 'Chronologische lijsten van de geëxtendeerde Sentiën berustende in het archief van de Grote Raad van Mechelen', 6 dln., Smidt, J. Th., de en J. Van Rompaey (red.). <i>Stichting tot uitgaaf der bronnen van het oud-vaderlandse recht</i> (Brussel 1979).
GA:	Gelders Archief, Arnhem.
GBH SAGV:	Gemeentebestuur Hilversum.
Lacomblet:	Th.J. Lacomblet ed., <i>Urkundenbuch für die Geschichte des Nieder-rheins</i> , 4 dln. (Düsseldorf 1840-1858).
MJR:	Blécourt, A.S., de, E.M. Mijers, <i>Memorialen van het Hof (den Raad) van Holland, Zeeland en West-Friesland, van den secretaris Jan Rosa</i> , 1-3 (Haarlem 1929) / Lombarts, R.W.G., <i>Memorialen van het Hof (den Raad) van Holland, Zeeland en West-Friesland, van den secretaris Jan Rosa</i> , 4-13 (Leiden 1982-1988).
MRVG:	Enklaar, D.Th., 'Middeleeuwse rechtsbronnen van Stad en Lande van Gooiland', <i>Werken der Vereeniging tot uitgaaf der bronnen van het Oud-vaderlands recht</i> , 3 (Utrecht 1932).
NL Ha-Ha:	Nationaal Archief, Den Haag.
NHA:	Noord-Hollands Archief, Haarlem.
OAN:	Oud Archief Naarden, Stadsarchief Naarden.
OGZ:	L.A.J.W. Sloet, ed., <i>Oorkondenboek van Gelre en Zutphen tot op den slag van Woeringen 5 juni 1288</i> (2 dln.; 's-Gravenhage 1872-1876).
OHZ Dijkhof en Kruisheer:	Dijkhof, E.C. m.m.v. J.G. Kruisheer, <i>Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot 1299</i> , dl. V (Den Haag 2005).
OHZ Kruisheer:	J.G. Kruisheer: <i>Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot 1299</i> (Amsterdam en 's-Gravenhage 1992-1999), dln. II, III, IV.
OSU:	S. Muller e.a., ed., <i>Oorkondenboek van het Sticht Utrecht tot 1301</i> (5 dln.; Utrecht en 's-Gravenhage, 1920-1959).
RhUB:	Wisplinghof, E., ed., <i>Rheinisches Urkundenbuch. Ältere Urkunden bis 1100, II, Elten – Köln, S. Ursula</i> (Düsseldorf 1994).
VVSLVG:	Archief van de Vergadering en Vereniging Stad en Lande van Gooiland (1422) 1650-1977 (1994), berustend in Stadsarchief Naarden.

Geraadpleegde archieven en onuitgegeven bronnen

Brief Van der Linden aan Hoppenbrouwers, 21-11-2003 (kopie door Van der Linden verstrekt).

Gelders Archief, Arnhem

Microfilm *Tijnsboek en necrologium stift Elten*, zonder inventarisnummer (in 2009 in kopie opgenomen in de bibliotheek).

Huis Bergh, 's Heerenbergh

Necrologium en testamentenboek stift Elten, museumcollectie.

Nationaal Archief, Den Haag

- Nl – HaNa Graven van Holland 1189-1660, 3.01.01.
- Nl – HaNa Graven van Holland 1189-1660, 3.01.01, 4.2.07 Rentmeester en baljuw van Amstelland, Waterland en Zeevang, inventarisnummers 1653-1679.
- Nl – HaNa Graven van Holland 1189-1660, 3.01.01, 4.2.20 Baljuw van Amstelland en Waterland.
- Nl – HaNa Graven van Holland 1189-1660, 3.01.01, 3.01.10.3 Grenzen van Gooiland.
- Nl – HaNa Grafelijkheidsrekenkamer, Rekeningen, 3.01.27.02.
- Nl – HaNa Graven van Holland 1189-1660, 3.01.27.02, 02.21 Muiden en Gooiland, inventarisnummers 3036-3047.
- Nl – HaNa Graven van Holland 1189-1660, 3.01.27.02, 04.1.09 Muiden en Gooiland.
- NL-HaNA, Kaarten Hingman, 4.VTH.
- Nl – HaNa Staten van Holland voor 1572 (1252-1572), 3.01.03.

Noord-Hollands Archief Haarlem

- NHA 117 Koptiendenarchief.
- NHA 117.1 Stukken omtrent de belening en de leenopvolging, 1403-1836.
- NHA 117.2 Stukken omtrent de beëindiging der tiendheffing en de overdracht van het archief, 1836-1852.
- NHA 117.3 Procedures omtrent het betalen van tienden over nieuw aangemaakt land, 1520-1623.
- NHA 117.4 Akkoorden over nieuw aangemaakt land, gesloten, volgens vonnis van 1623, 1623-1782.
- NHA 117.5 Geschillen en akkoorden met de ontginners van 's-Graveland, 1625-1661 en 1712-circa 1787.
- NHA 117.6 Geschillen met de eigenaren van de hofstede Oud-Naarden, 1729-1740
- NHA 117.7 Stukken betreffende het rentmeesterschap (gaardermeesters), 1599-1840
- NHA 117.8 Zettingen van de graanprijzen door de magistraat van Naarden, 1538, 1597-1844.
- NHA 117.282 Stukken omtrent het personaat van Gooiland, ca. 1520-1612
- NHA 117.283 Stukken omtrent het deel aan de grafelijkheid van Holland toekomende, 1546-1815.
- NHA 117.284 Bijlagen bij stukken omtrent het deel aan de grafelijkheid van Holland toekomende, 1516-1814.
- NHA 117.285 Stukken omtrent de verpondingen, 1556-1574.
- NHA 117.286 Bijlagen bij stukken omtrent de verpondingen, 1712-1800.
- NHA 117.287 Bijzondere lasten en uitstel van betaling, 1584-1591.

Nordrhein-westfälisches Hauptstaatsarchiv, Düsseldorf

- Bestand 120.68.1, Archiv des Reichsstifts Elten, Bl. 163R.
- Bestand 120.68.2, Archiv des Reichsstifts Elten, S. 107.

Streekarchief Gooi en Vechtstreek, Hilversum

- ABG SAGV Archief Belangencommissie voor het Gooi.
- ADH SAGV Archief Dorpsbestuur Hilversum.
- ACSG SAGV Archief Centrale Schoonheidscommissie voor het Gooi.
- CAP SAGV 12: Collectie Albertus Perk; Bosbrieven, schaarbrieven, privileges en andere archivalia 1404-1626.
- CAP SAGV 24: Collectie Albertus Perk; Bosbrieven, 1364, 1421, 1437, 1514 (afschriften).
- CAP SAGV 25: Collectie Albertus Perk; Stukken betreffende het bos, de jacht en verwante zaken, 1520, 1527, 1531, 1534, 1619.
- CAP SAGV 48: Collectie Albertus Perk; Schaarbrieven 1404-1846.
- CAP SAGV 49: Collectie Albertus Perk; Algemene aantekeningen en lijst van scharingen 1417-1680.
- CAP SAGV 50: Collectie Albertus Perk; Inventaris van de stukken betreffende het proces 'cheerenberg', 1759.
- CAP SAGV 56: Collectie Albertus Perk; Stukken betreffende diverse onderwerpen, inhoudende correspondentie en schaarbrieven, 1432-1883.
- CAP SAGV 61: Collectie Albertus Perk; Stukken betreffende de wetten van 1808 en 1810 inzake de uitgifte van 'woeste gronden' en verslag van de vergadering van Erfgooiers, 1811.
- CPWdL SAGV: Collectie P.W. de Lange.
- GBH SAGV: Gemeentebestuur Hilversum.

Stads- en streekarchief Naarden, Naarden

VVSLVG: Archief van de Vergadering en Vereniging Stad en Lande van Gooiland (1422) 1650-1977 (1994).

OAN: Oud Archief Naarden.

Gedrukte bronnen

- Aelmanszoon, Pieter, *Zestiende-eeuwsche wandelingen door Nederland. Zwerftochten van Pieter Aelmanszoon, secretaris van Naarden 1525-1527. Met inleiding en aantekeningen door D. Th. Enklaar* (Hilversum, 1934).
- Alpertus van Metz, *De diversitate temporum et fragmentum de Deoderico episcopo Mettensi*, ed. H. van Rij en A. Sapir Abulafia (Amsterdam 1980).
- Baas, T., P. Diebels en M. Immeker, *Inventarissen van de Vergadering en de Vereniging van Stad en Lande van Gooiland (1422) 1650-1977 (1994)* (Naarden / Goes 2007).
- Blécourt, A.S., de, E.M. Mijers, *Memorialen van het Hof (den Raad) van Holland, Zeeland en West-Friesland, van den secretaris Jan Rosa*, 1-3 (Haarlem 1929).
- Boer, D.E.H., D.J. Faber en H.P.H. Jansen, *De rekeningen van de grafelijkheid van Holland uit de Beierse periode, III: de rekeningen van de gerechtelijke ambtenaren* ('s-Gravenhage 1980 RGP Grote Serie 174).
- Brekelmans, S.Th.E., J.M.I. Koster-van Dijk en C.L. Verkerk, 'Chronologische lijsten van de geëxtendeerde Sententiën berustende in het archief van de Grote Raad van Mechelen', 6 dln., Smidt, J. Th., de en J. Van Rompaey (red.). *Verslagen en medelingen; Stichting tot uitgaaf der bronnen van het Oud-vaderlandse recht* (Brussel 1979).
- Brill, W.G., *Rijmkroniek van Melis Stoke* (Utrecht 1983).
- Burgers, J.W.J., *Rijmkroniek van Holland 366-1305 door een anonieme auteur en Melis Stoke* (RGP Grote Serie 251; Den Haag 2004).
- Conclusie van het openbaar ministerie en Arrest van 14 november 1888 van het provinciaal gerechtshof van Noord-Holland in zake Stad en Lande van Gooiland contra de Gemeente Hilversum en de Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij* (Hilversum 1888).
- Dijkhof, E.C., m.m.v. J.G. Kruisheer, *Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot 1299*, V: 1291 tot 1299 (Den Haag 2005).
- DO LOT III: *Monumenta Germaniae Historica – Die Urkunden Lothars III und der Kaiserin Richenza*, ed. E. von Ottenthal en H. Hirsch [Die Urkunden der deutschen Könige und Kaiser] (Berlijn 1957).
- Enklaar, D.Th. en J.M. Monté Verloren, 'Oorkonden betreffende een tiental marken', *Fontes minores medii aevi* (Groningen 1956).
- Enklaar, D.Th., 'Gemeene gronden in Noord-Brabant in de Middeleeuwen', *Werken der Vereeniging tot uitgaaf der bronnen van het Oud-Vaderlands recht*, 9 (Utrecht 1941).
- Enklaar, D.Th., 'Middeleeuwse rechtsbronnen van Stad en Lande van Gooiland', *Werken der Vereeniging tot uitgaaf der bronnen van het Oud-vaderlands recht*, 3 (Utrecht 1932).
- Enklaar, D.Th., 'Onuitgegeven rechtsbronnen betreffende de rechten der abdij Elten in de Nederlanden'. *Werken der Vereeniging tot uitgaaf der bronnen van het Oud-Vaderlands recht*, 9 (1944).
- Fruin, R., *Enquete ende Informatie upt Stuck van der Reductie ende Reformatie van den Schiltalen voertijts getaxeert ende gestelt geweest over de landen van Hollant ende Vrieslant gedaen in den jaere 1494* (Leiden 1876).
- Fruin, R., *Informacie up den staet faculteyt ende gelegentheyt van de steden ende dorpen van Hollant ende Vrieslant om daerna te reguleren de nyeuwe schiltalee gedaen in den jaere MDXIV* (Leiden 1866).
- Geer van Jutphaas, B.J.L. de, *Kronijk van Holland van een ongenoemden geestelijke. Gemeenlijk geheeten Kronijk van den Clerc uten Laghen Landen bider see*, Werken uitgegeven door het Historisch genootschap gevestigd te Utrecht, nieuwe reeks 6 (Utrecht 1867).
- Haan, H.J. de, en P.C.M. Hoppenbrouwers, 'Intergenerational transfer of rural property in the Netherlands. Law, Moral Code and practice', Brice, C., *Melanges de l'ecole Francaise de Rome. Italie et Mediterranee. Mefrim Tome 110-1998-1*, 339-355.
- Hamaker, H.G., *De rekeningen der grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche Huis 1308-1346* (Werken van het Historisch Genootschap, nieuwe serie, 21,24,26), 3 dln. (Utrecht 1875-1876-1878).
- Hengel, J.F. van, 'Geneeskundige plaatsbeschrijving van het Gooiland', *Bijdragen tot de geneeskundige plaatsbeschrijving van Nederland, derde stuk* ('s Gravenhage 1875).
- Het Hoofdbestuur der Gerechtigden tot de gemeene Heiden en Weiden van Gooiland, *De Erfgooiers-quastie: haar beteekenis en verloop in den laatsten tijd* (1904).
- Het Hoofdbestuur der Gerechtigden tot de gemeene Heiden en Weiden van Gooiland, *Vervolgingen en niet-vervolgelingen in de Erfgooiersquestie* (Amsterdam 1906).

- Hilfert, *Gooische omtrekken. I van groote steenen* (Hilversum 1917).
- Hoefler, F.A., *Costumen van Delfland, Rotterdam, Schiedam, Alkmaar, Hoorn, Medemblik, Grootebroek, Purmerend en Purmerland, Beverwijk, Edam, Naarden en Gooiland. 1570, Vereniging tot uitgave der Bronnen van het Oude Vaderlandsche recht*, VI (Den Haag 1903).
- Hoppenbrouwers, P.C.M., 'De costumen van Heusden van 1569', *Verslagen en Mededelingen Nieuwe Reeks; Stichting tot uitgaaf der bronnen van het Oud-vaderlandse recht*, 6 (Den Haag 1990), 50-120.
- Inventaris van stukken [...] der Stadt Naerden, mitsgaders Buur-meesteren en Regenten der Dorpen Laren, Hilversum, Huysen, en Blaricum in Goyland [...] op ende Jegens Abraham Scherenberg wonende tot Amsterdam, Gedaagde in voorschreve Cas ter anderen sijde* (ca 1760).
- Janse, A., m.m.v. I. Biesheuvel, C.P.H.M. Tilmans (red.), *Johan Huyssen van Kattendijke-kroniek: die Historie of die Cronicke van Holland, van Zeelant ende van Vrieslant ende van den Stichte van Utrecht* (Den Haag 2005).
- Kist, N.C., Het necrologium en het tijsboek van het adellijk jufferenstift te Hoog-Elten, in: *Nieuw Archief voor Kerkelijke Geschiedenis inzonderheid van Nederland*, II (1854), 133-176.
- Koch, A.C.F., *Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot 1299*, I: eind van de 7^e eeuw tot 1222 ('s-Gravenhage 1970).
- Kort, J.C., Het archief van de graven van Holland 889-1581, inventaris, 3 dln ('s-Gravenhage 1981).
- Kort, J.C., *Inventaris van het archief van het archief van de graven van Holland 1189-1581* (NA 3.01.01).
- Koster-van Dijk, J.M.I., *Gooilanders voor de Grote Raad 1470-1572. Verzamelen en bewerken van de jurisprudentie van de Grote Raad. Nieuwe reeks nr. 3* (Amsterdam 1979).
- Kötzschke, R. (ed.), *Die Urbare der Abtei Werden a.d. Ruhr. A. Die Urbare vom 9.-13. Jahrhundert. Rheinische Urbare. Sammlung von Urbaren und anderen Quellen zur Rheinischen Wirtschaftsgeschichte* 20 (Bonn 1906; herdruk Düsseldorf 1978).
- Kruisheer, J.G. (e.a.), *Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot 1299*, II: 1222-1256 (Assen 1986).
- Kruisheer, J.G. (e.a.), *Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot 1299*, III: 1256 tot 1278 (Assen 1992).
- Kruisheer, J.G. (e.a.), *Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot 1299*, IV: 1278-1291 (Assen 1997).
- Lacomblet: Th.J. Lacomblet (ed.), *Urkundenbuch für die Geschichte des Niederrheins*, 4 dln. (Düsseldorf 1840-1858).
- Limburg Brouwer, P.A.S. van, *Boergoensche charters 1428-1482* ('s Gravenhage 1869).
- Lombarts, R.W.G., *Memorialen van het Hof (den Raad) van Holland, Zeeland en West-Friesland, van den secretaris Jan Rosa*, 4-13 (Leiden 1982-1988).
- Meyer, G.M. de, *De stadsrekeningen van Deventer*, 6 dln. (Utrecht 1968-1984).
- Meyer, H.H.M., 'Hoe groot was Gooiland?', *Tussen Vecht en Eem. Tijdschrift voor regionale geschiedenis*, 1987-1, 13-20.
- Mieris, F. van, *Groot Charterboek der Graaven van Holland, en Zeeland en heeren van Vriesland, beginnende met de eerste en oudste brieven van die landstreeken, en eindigende met den doot van onze graavinne, vrouwe Jacoba van Beijere*, 4 dln. (Leiden 1753-1756).
- Moons, C.G.M., *Het Gooi na 1800. Proeve van een selectieve bibliografie van boeken en tijdschriftartikelen in het bijzonder betreffende de geschiedenis en de geografie (het Naardermeer en de Erfgooiers uitgezonderd)* (Amsterdam 1968).
- Muller, S. e.a., ed., *Oorkondenboek van het Sticht Utrecht tot 1301* 5 dln. (Utrecht en 's-Gravenhage, 1920-1959).
- Muller, S. Fz., 'Het recht der keurmedigen in Gooiland, *Verslagen en mededeelingen van de Vereniging tot uitgave der bronnen van het Oud-Vaderlandsche Recht*, 2 (1892), 644-646.
- Perk, A., 'Hortensius over de opkomst en den ondergang van Naarden, met vertaling en aanteekeeningen van Prof. Peerlkamp, en nalezingen en bijvoegsels van A. Perk'. *Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap, nieuwe reeks, no. 5* (Utrecht 1866).
- Poolman, H., *Ordonnantiën, Keuren en Statuten der stad Naarden* (van 19 februari 1623 tot 6 september 1646), *Gooi en Vecht* 73 (Naarden 1969).
- Prevenier, W. en J.G. Smit (eds.), *Bronnen voor de geschiedenis der dagvaarten van de Staten en steden van Holland voor 1544, deel I: 1276-1433, tweede stuk: Teksten*, RGP Grote Serie 202 ('s-Gravenhage 1987).
- Procedures Stad en Lande van Gooiland contra de Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij en de Gemeente Hilversum* (Hilversum 1889).
- Riemsdijk, Jhr. Mr. Th.H.F. van, bewerkt door J.Ph. de Monté ver Loren, 'Rechtspraak van den graaf van Holland'. *Werken der Vereniging tot uitgaaf der bronnen van het Oud-Vaderlands recht*, 3 dln., 2 (Utrecht 1932).
- Slicher van Bath, *Inventaris van het archief van de kelnarij van Putten* ('s-Gravenhage 1952).
- Sloet, L.A.J.W., ed., *Oorkondenboek van Gelre en Zutphen tot op den slag van Woeringen 5 juni 1288* (2 dln.; 's Gravenhage 1872-1876).
- Smidt, J.Th. de, *Memorialen van het Hof (den Raad) van Holland, Zeeland en West-Friesland, van den secretaris Jan Rosa*, 1-3 (Leiden 1996).

- Tenckhoff, F. (ed.), *Vita Meinweri episcopi Patherbrunnensis*, Monumenta Germaniae Historica (Hannover 1921) (Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum seperatim editi; 59).
- Thietmar van Merseburg, *Chronicon*, ed. W. Trillmich, *Ausgewählte Quellen zur Deutschen Geschichte des Mittelalters* (Berlijn 1962) (Freiherr-vom-Stein-Gedächtnisausgabe; 9).
- Tricht, H.W. van, *De briefwisseling van Pieter Corneliszoon Hooft*, 3 dln. (Culemborg 1976).
- Vollmer, B., *Repertorium des Archivs des Reichsstifts Elten* (Hauptstaatsarchiv Düsseldorf 120.68.1 (Düsseldorf sz.d.)).
- Water, J. van de, *Groot placaatboek vervattende alle de placaten, ordonmantien en edicten, der [...] Staten 's lands van Utrecht etc.*, 4 dln. (Utrecht 1729-1810).
- Wisplinghof, E. (ed.), *Rheinisches Urkundenbuch. Ältere Urkunden bis 1100, II, Elten – Köln, S. Ursula* (Düsseldorf 1994).

Literatuur

- Abrahamse, C.M., 'Van zandverstuiving tot speeltuin. Birkenheuvel', in: *Oorden van Schoonheid. Buitenplaatsen en landgoederen in Hilversum*, (Hilversum 2000), 163-176.
- Amstel, TH.A.A.M. van, *De Heren van Amstel 1105-1378. Hun opkomst in het Nedersticht van Utrecht in de twaalfde en dertiende eeuw en hun vestiging in het hertogdom Brabant na 1296* (Hilversum 1999).
- Arend, O. van den, *Zeven lokale baljuwschappen in Holland* (Hilversum 1993).
- Ault, W.O., *Open-field farming in Medieval England, Historical problems. Studies and documents* (New York 1972).
- Backer, J. Mr. C. en A. Perk, *Verslag van de ontginningen en van den staat der Maatschappij ter bevordering van de cultuur in Gooyland* (1847).
- Backer, J. Mr. C., *Iets over Gooiland. De ontginning van hetzelfde en de regten van het domein, als eigenaar der gebruikers* (Amsterdam 1838).
- Backer, J. Mr. C., *Verdediging van het recht der dorps-gemeenten in Gooijland op de heiden en weiden aldaar gelegen* (Amsterdam 1842).
- Bailly, M.C. le, *Recht voor de Raad. Rechtspraak voor het Hof van Holland. Zeeland en West-Friesland in het midden van de vijftiende eeuw* (Hilversum 2001).
- Baker, A.R.H. and R.A. Butlin, *Studies of field systems in the British isles* (Cambridge 1973).
- Bavel, B.J.P. van, en J.L. van Zanden, 'The jump-start of the Holland economy during the late-medieval crisis, c. 1350-c. 1500', *The Economic History Review. A journal of economic and social history*, LVII, No. 3 (August 2004), 503-532.
- Bavel, B.J.P. van, 'Land, Lease and agriculture: the transition of the rural economy in the Dutch river area from the fourteenth to the sixteenth century', *Past & Present* 172, 2001, 3-43.
- Bavel, B.J.P. van, 'Structures of landownership, mobility of land and farm sizes. Diverging developments in the northern part of the Low Countries, c. 1300-c.1650', Bavel, B.J.P. van, P. Hoppenbrouwers, 'Landholding and land transfer in the North Sea area (late Middle ages – 19th century)', *Corn Publication Series. Comparative Rural History of the North Sea Area* (Turnhout 2004), 131-148.
- Bavel, B.J.P. van, E. Thoen, 'Land productivity and agro systems in the North sea area (Middle ages – 20th century); elements for comparison', *Corn Publication Series. Comparative Rural History of the North Sea Area* (Turnhout 1999).
- Bavel, B.J.P. van, *Goederenverwering en goederenbeheer van de abdij Mariënweerd 1129-1592* (Hilversum 1993).
- Bavel, B.J.P. van, P. Hoppenbrouwers, 'Landholding and land transfer in the north Sea area (late Middle ages – 19th century)', *Corn Publication Series. Comparative Rural History of the North Sea Area* (Turnhout 2004).
- Bavel, B.J.P. van, *Transitie en continuïteit. De bezitsverhoudingen en de plattelandseconomie in het westelijk gedeelte van het Gelderse rivierengebied, ca. 1300-ca. 1570* (Hilversum 1999).
- Beekman, A.A., 'De grondheerlijke marke Gooiland', Le Cosquino de Busy, A., *Marken in Utrecht. Geschiedkundige atlas van Nederland* ('s Gravenhage 1925), 121-128.
- Behets, J., 'Het gebruik van de gemene weiden en de andere gemene gronden in de wijsdommen van het graafschap Loon', *Handelingen van de Koninklijke commissie voor de uitgave der oude wetten en verordeningen van België*, XXVI (1973-74), 147-192.
- Benders, J.F., *Bestuursstructuur en schriftcultuur: een analyse van de bestuurlijke verschriftelijking in Deventer tot het eind van de 15de eeuw* (Hilversum 2005).
- Berg, F.E. van den, 'De erfgooiers', *Gens Nostra*, 1948, 49-52.
- Berkers, E. (e.a.), *Geodesie. De aarde verdeeld en verbeeld, berekend en getekend* (Zutphen 2004).
- Bieleman, J., 'Plaggenbemesting in Drenthe; oud fenomeen in nieuw perspectief', *Historisch Geografisch Tijdschrift*, 12 (1994), 1-12.
- Bieleman, J., *Boeren in Nederland. Geschiedenis van de landbouw 1500-2000* (Amsterdam 2008).
- Birrel, J., 'Common rights in the medieval forest: disputes and conflicts in the thirteenth century', *Past & Present*, 1987, 117, 22-49.

- Birtles, S., 'Common land, poor relief and enclosure. The use of manorial resources in fulfilling parish obligations 1601-1834', *Past & Present*, 1999, 165, 74-106.
- Blauw, K., 'Over het bestuur van Gooiland voor 1795 en de ramp van 1350', *Tijdschrift voor Geschiedenis* (1954), 50-74.
- Blockmans, W. and W. Prevenier, *The Promised lands. The Low Countries Under Burgundian Rule, 1369-1530* (Philadelphia 1988).
- Blok, D.P., 'De namen van het Gooi', *Tussen Vecht en Eem. Tijdschrift voor regionale geschiedenis*, 1993-3, 151-152.
- Blok, D.P., 'Opmerkingen over het aasdom', *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, 31 (1963), 245-274.
- Blok, D.P., *De Franken in Nederland* (Bussum 1979).
- Boer, D.E.H. de, 'Holland in Pruisen, of: het gelijk van Vondel', *Historisch Tijdschrift Holland*, 4/5, 1999, 219-233.
- Boer, D.E.H. de, E.P.H. Cordfunke, H. Sarfatij, 1299: één graaf, drie graafschappen. *De vereniging van Holland, Zeeland en Henegouwen* (Hilversum 2000).
- Boetzelaer, R.W.C., 'Albertus Perk (1795-1880)', *Mededelingen van het museum voor het Gooi en omstreken* (Hilversum 1943), 18-21.
- Bont, Chr., H. Meyer en W. Wimmers, *Excursion to the Gooi area. Permanent European conference for the study of the rural landscape* (Wageningen 1990).
- Borman, R., *In en om het Gooi* (Hilversum 1980).
- Bos-Rops, J.A.M.Y., 'De kohieren van de gewestelijke belastingen in Holland 1543-1579', *Holland. Regionaal-historisch Tijdschrift*, 29 (1997), 18-36.
- Bos-Rops, J.A.M.Y., *Graven op zoek naar geld. De inkomsten van de graven van Holland en Zeeland, 1389-1433* (Hilversum 1993).
- Braake, S. ter, *Met Recht en Rekenschap. De ambtenaren bij het Hof van Holland en de Haags Rekenkamer in de Habsburgse tijd (1483-1558)* (Hilversum 2007).
- Brakensiek, S., 'Gemeinheitsteilungen in Europa: die Privatisierung der kollektiven Nutzung des Bodens im 18. und 19. Jahrhundert', *Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte* 2 (Berlijn 2000).
- Brakensiek, S., 'The management of common lands in south west Germany, 1500-1800', in: Moor, de, M., L.S. Taylor and P. Warde, *The management of common land in north west Europe, c 1500-1850* (Corn Publication Series. Comparative Rural History of the North Sea Area; Turnhout 2002), 225-245.
- Brakensiek, S., *Agrarreform und Ländliche Gesellschaft. Die Privatisierung der Marken in Nord-westdeutschland 1750-1850* (Paderborn 1991).
- Brand, A.J., *Over macht en overwicht. Stedelijke elites in Leiden (1420-1520)* (Apeldoorn, 1996).
- Broer, C.J.C., *Uniek in de stad. De oudste geschiedenis van de kloostergemeenschap bij Amersfoort; sinds 1050 de Sint Paulus abdij in Utrecht; haar plaats binnen de Utrechtse kerk en de ontwikkeling van haar goederenbezit (ca 1000 – ca 1200)* (Utrecht 2000).
- Brokken, H.M., *Het ontstaan van de Hoekse en Kabeljauwse twisten* (Zutphen 1982).
- Brown, A., and G. Small, *Court and Civic Society in the Burgundian Low Countries c. 1420-1530* (Manchester / New York 2007).
- Buijn, M.W.J. de, 'Het gebruik van anachronistische begrippen als eigendom en erfpacht voor de middeleeuwse rechten op onroerend goed', *Signum etc* (4 1996), 121-128.
- Buijn, M.W.J. de, *Husinghe ende hofstede. Een institutioneel-geografische studie van de rechtsspraak over onroerend goed in de stad Utrecht in de middeleeuwen* (Utrecht 1994).
- Buis, F.A., *De heiden en weiden van Gooiland. Geschiedkundige bijdrage tot het vraagstuk betreffende de verdeling der Gooische markegronden* (Hilversum 1887).
- Buis, J., *Historia Forestis. Nederlandse bosgeschiedenis* 2 dln. (Wageningen 1985).
- Buis, J., *Holland Houtland. Een geschiedenis van het Nederlandse bos* (Amsterdam 1993).
- Buitelaar, A.L.P., *De Stichtse ministerialiteit en de ontginningen in de Utrechtse Vechtstreek* (Hilversum 1993).
- Caenegem, R.C., 'Aantekeningen bij het middeleeuws gewoonterecht', *Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis*, 64, 1 (1996), 97-112.
- Campbell, B.M.S., 'Population change and the genesis of common fields on a Norfolk Manor', *Economic History Review* 33, 1980, 174-192.
- Cappon, C., Replik: erfelijke pacht of erfpacht? Over de methode in de rechtsgeschiedenis, *Signum etc* (2/3 1997), 41-54.
- Congost, R., 'Property rights and historical analysis. What rights? What history?', *Past & Present*, 181, 2003, 73-106.
- Coopmans, J.M.A., 'De betekenis van de gemeeynten voor de dorpswetgeving in de Meijerij van Den Bosch, *Ter Recognitie. Opstellen aangeboden aan prof. Mr. H. van der Linden etc*, red. Streefkerk, C. en S. Faber (Hilversum 1995), 139-154.
- Cornelisse, C., *Energiemarkten en energiehandel in Holland in de late middeleeuwen* (Hilversum 2008).
- Cosquino de Bussy, A., *Geschiedkundige atlas van Nederland; Marken in Utrecht* ('s Gravenhage 1925), 5-20.
- Cox, S.J.B., 'No tragedy on the Commons', *Environmental Ethics* (Spring 1985), 49-61.

- Dahlman, C.J., *The open field system and beyond: a property rights analysis of an economic institution* (Cambridge 1980).
- Dam, J.E.M. van, 'Het onderaardse bos. Chronologische afbakeningen in de ecologische geschiedenis', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 28, 2002, 2, 175-202.
- Damen, M., *De staat van dienst. De gewestelijke ambtenaren van Holland en Zeeland in de Bourgondische periode (1425-1482)* (Hilversum 2000).
- Davis, P.M., 'Tragedy of the commons revisited: Librarians, publishers, faculty and the demise of a public service', *Libraries and the Academy* 3-4, October 2003, 547-562.
- De Ranitz, J.A., *Autoriteiten tegen Erfgooiers* ('s-Gravenhage 1906).
- Dekema, D., 'De overdracht van het archief van de erfgooiers', *Tussen Vecht en Eem. Tijdschrift voor regionale geschiedenis*, 1994-1, 17-21.
- Dekker, C. & Mijnsen-Dutilh, *De Eemlandtsche leegte landen. Ontginningen rond de mond van de Eem in de 12^e en 13^e eeuw* (Stichtse Historische Reeks 19; Utrecht 1995).
- Dekker, C., 'Een mislukte cope in het Westerwoud. De eerste aanzet tot de ontginning van Woudenberg', *Ter Recognitie. Opstellen aangeboden aan prof. Mr. H. van der Linden etc.*, red. Streefkerk, C. en S. Faber (Hilversum 1995), 113-118.
- Dekker, C., 'Verhandeling van Kerstiaan van Land over het tijsrecht te Amerongen', *Verslagen en mededelingen van de Stichting tot uitgave der bronnen van het Oud-Vaderlandse Recht* (nieuwe reeks) 4, 1984, 73-102.
- Dekker, C., *Een zeer oud en voornaam college: geschiedenis van de malen op het Hoogland buiten Amersfoort* Amersfortia Reeks 12 (Amersfoort 2000).
- Dekker, C., *Het Kromme rijngedebiet in de Middeleeuwen. Een institutioneel-geografische studie* (Stichtse Historische Reeks 9; Zutphen 1983).
- Demoed, H.B., 'Verzet tegen marktedelingen: behoudzucht of zelfbehoud?', *Overijsselse Historische Bijdragen* 97 (1982), 81-94.
- Demoed, H.B., *Mandegoed, schandegoed. De markeverdelingen in Oost-Nederland in de 19de eeuw (een historisch-geografische benadering van de markeverdelingen in Oost-Nederland in de 19de eeuw)* (Zutphen 1987).
- Dilcher, G., H. Lück, R. Schulze, E. Wadle, J. Weitzel, U. Wolter, *Gewohnheitsrecht und Rechtsgewohnheiten im Mittelalter. Schriften zur Europäischen Rechts- und Verfassungsgeschichte* (Berlijn 1992).
- Dodgson, R.A., *The origin of British field systems. An interpretation* (Londen e.a. 1980).
- Engen, H. van, *De Derde orde van Sint-Franciscus in het middeleeuwse bisdom Utrecht. Een bijdrage tot de institutionele geschiedenis van de Moderne Devotie* (Hilversum 2007).
- Engen, H. van, A. Kos, R. Rutte, 'Eenen nieuwen stede, ergens daer sij ons ende haer ter besten oorbaer staedt'. Over de wording van de stad Naarden in de tweede helft van de veertiende eeuw, *Tussen Vecht en Eem. Tijdschrift voor regionale geschiedenis* 2000-3, 96-105.
- Enklaar, D.Th. & A.C.J. de Vrankrijker, *Geschiedenis van Gooiland* 3 dln (Hilversum 1938).
- Enklaar, D.Th., 'De oudste kaarten van Gooiland en zijn grensgebieden', *Nederlandsch Archievenblad*, 39 (1931-1932), 185-205.
- Enklaar, D.Th., 'Drie politieke gedichten uit de eerste regeringsjaren van Karel V', *Bijdragen en Mededelingen Historische Genealogische Vereeniging*, XLVIII, 1927, 136 [check].
- Enklaar, D.Th., 'Het archief van Stad en Lande van Gooiland', *Nederlandsch Archievenblad*, 38, (1930-1931), 171-174.
- Enklaar, D.Th., 'Waar heeft de oudste kerk van Gooiland gestaan?', *Mededelingen van het museum voor het Gooi en omstreken* (Hilversum 1944), 20-25.
- Epperlein, S., 'Waldnutzung, Waldstreitigkeiten und Waldschutz in Deutschland im hohen Mittelalter 2. Hälfte 11. Jahrhundert bis ausgehendes 14. Jahrhundert', *Vierteljahrsschrift für sozial- und wirtschaftsgeschichte*, 109 (Stuttgart 1993).
- Epstein, S.A., *An Economic and Social History of Later Medieval Europe, 1000-1500* (Cambridge 2009).
- Erk, J.P. van, *De Erfgooierskwesie* (Haarlem 1927).
- Fox, H.S.A., 'Approaches to the adoption of the Midland system', Rowley, R.T. (ed.), *The origin of open-field agriculture* (Londen 1981), 64-111.
- Fustel de Coulanges, N.D., *Le problème des origines de la propriété foncière* (the origin of property in land) (Londen / Perth 1891).
- Fustel de Coulanges, N.D., *Recherches sur quelques problèmes de histoire* (1880).
- Galenkamp, M., *Individualism versus collectivism. The Concept of Collective Rights* (Rotterdam 1993).
- Ganshof, F.L., 'Het tijdperk van de Karolingen tot de grote Noormanneninval 751-879', in: *Algemene Geschiedenis van Nederland* (Utrecht 1949), 306-385.
- Ganshof, F.L., *Wat waren de capitularia?* (Brussel 1955).
- Gardiner, S.M., 'The real tragedy of the commons', *Philosophy Public Affairs*, 30, 4, 2001, 387-416.
- Geer van Oudegein, J.J., de, 'Proeve eener geschiedenis van het geslacht Nijenrode en Nalezin-gen', *Berichten Historische Genootschap gevestigd te Utrecht*, 1ste stuk (1851, 1854).
- Gies, L., *Elten, Land und Leute: eine chronik vergangener Zeiten* (Kleve, 1951).

- Glaudemans, C.N.W.M., ‘“Om die wrake wille”: eigenrichting, veten en verzoening in laat-middeleeuws Holland en Zeeland (ca 1350/ca 1550)’, *Hollandse Studiën*, (Den Haag 2003).
- Goody, J., *The development of the family and marriage in Europe* (Cambridge 1983).
- Gooijer, F.J.J. de, ‘Drie landkaarten van het Gooi. Opdracht tot kartering van het Gooi uit het begin van de 18de eeuw’, *Tussen Vecht en Eem. Tijdschrift voor regionale geschiedenis*, 1994-2, 147-151.
- Gooijer, F.J.J. de, ‘Een erfenis voor 3562 erfgenamen. Het archief van de Vereniging Stad en Lande van Gooiland’, *Tussen Vecht en Eem. Tijdschrift voor regionale geschiedenis*, 1994-1, 14-16.
- Gooijer, F.J.J. de, ‘Stadsboerderijen in de Vesting Naarden’, *Tussen Vecht en Eem. Tijdschrift voor regionale geschiedenis*, 2003-1/2, 11-27.
- Gosses, I.H., *De organisatie van bestuur en rechtspraak in de landschap Drenthe (tot den tijd der Republiek)* (Groningen 1941).
- Graaf, R.P. de, ‘De kastelen van Floris V als instrumenten van zijn machtspolitiek’, in: Boer, D.E.H. de, E.H.P. Cordfunke en H. Sarfatij (red.), *Wi Florens... De Hollandse graaf Floris V in de samenleving van de dertiende eeuw* (Utrecht 1996), 173-190.
- Graaf, R.P. de, *Oorlog om Holland 1000-1375* (Hilversum 1996).
- Gratama, S., ‘Een Dingtaal van Naarden-Gooiland’, *Verslagen en Mededelingen; Vereeniging tot uitgaaf der bronnen van het Oud-vaderlandsche recht*, 4, 98 (1910).
- Grebber, S. de, ‘Koptiendregt in Nederland’, *Het regt in Nederland IV* (z.d.).
- Groeneveld, J., ‘De oostgrens van Holland langs het Gooi na 1300’, *Tussen Vecht en Eem. Tijdschrift voor regionale geschiedenis*, 2004-4, 268-286.
- Groeneveld, S. en A.H. Huussen jr., ‘De zestiende-eeuwse landmeter Jaspar Adriaensz. en zijn kartografisch werk’, *Hollandse Studiën*, 8 (Dordrecht 1975), 131-149.
- Guyotjeannin, O., J. Pycke & B.M. Tock, *Diplomatique médiévale. Atelier du Médiéviste 2* (Turnhout 1993), 80-83.
- Hardin, G., ‘The Tragedy of the Commons’, *Science* 162, 1968, 1243-1248.
- Hardin, G., and J. Baden (eds.), *Managing the Commons* (San Francisco 1977).
- Harding, V., ‘Space, Property, and Propriety in Urban England’, *Journal of Interdisciplinary History*, 32, 4, Spring 2002, 549-569.
- Harten, J.D.H., ‘De genese van het Gooise cultuurlandschap’, *Geografisch tijdschrift. Nieuwe reeks*, 10 (1976), 93-116.
- Heidinga, H.A., *Medieval Settlement and economy North of the Lower Rhine. Archaeology and History of Kootwijk and the Veluwe (the Netherlands)* (Assen 1987).
- Helvétius, A.M., *Abbayes, évêques et laïques. Une politique du pouvoir en Hainaut au Moyen Age (VIIe-Xie siècle)*. Credit Communal. Collection Histoire in-8 nr. 92 (Brussel 1994).
- Henderikx, P.A., *The Lower Delta of the Rhine and the Maas: Landscape and habitation from the Roman period 10 c 1000* (ROB 36, 1986).
- Heringa, E., *Tynsen op de Veluwe* (Groningen 1932).
- Heringa, J., ‘De buurschap en haar marke’, *Drentse Historische Studiën V* (Assen 1982).
- Heringa, J., ‘Lijnen en stippellijnen in de geschiedenis van de buurschap’, *Drentse volksalmanak* 102, 1985, 69-93.
- Hess, C. and E. Ostrom (ed.), *Understanding Knowledge as a Commons. From theory to Practice* (Massachusetts 2007).
- Hess, C. and E. Ostrom, ‘Introduction: an Overview of the Knowledge Commons’, Hess, C. and E. Ostrom (ed.), *Understanding Knowledge as a Commons. From theory to Practice* (Massachusetts 2007), 4-26.
- Hijum, L.M. van, *Grenzen aan macht. Aspecten van politieke ideologie aan de hoven van Bourgondische en Bourgondisch-Habsburgse machthebbers tussen 1450 en 1555* (Groningen 1999).
- Hilhorst, J.H.M. en J.G.M. Hilhorst, *Soest, Hees en De Birk. Van de achtste tot de zeventiende eeuw* (Hilversum 2001).
- Hoppenbrouwers, P.C.M., ‘Van waterland tot stedenland. De Hollandse economie ca. 975-ca. 1570’, in: Nijs, T. de, en E. Beukers, *Geschiedenis van Holland I* (Hilversum 2002), 103-148.
- Hoppenbrouwers, P.C.M., ‘Dutch rural economy and society in the later medieval period 1000-1500; an historical survey, in: Thoen, E., L. van Molle (ed.), *Rural history in the North Sea area. An overview of recent research (Middle ages – twentieth century)*. Corn Publication Series. *Comparative Rural History of the North Sea Area* (Turnhout 2006), 249-282.
- Hoppenbrouwers, P.C.M., ‘Een meent en haar mythen. De vroegste geschiedenis van het Wijkerzand (15de-16de eeuw)’, *Historische reeks Land van Heusden en Altena*, 3, 1993, 41-65.
- Hoppenbrouwers, P.C.M., ‘Meer mythen rond twee meenten. De latere geschiedenis van het Wijkerzand te Wijk en de Ebbe te Aalburg (18^e-20^e eeuw)’, *Historische reeks Land van Heusden en Altena*, 16 (Wijk en Aalburg 2007), 99-133.
- Hoppenbrouwers, P.C.M., ‘Op zoek naar de “kerels”. De dorpsgemeente in de dagen van graaf Floris V’, in: Boer, D.E.H., de, E.H.P. Cordfunke en H. Sarfatij (red.), *Wi Florens... De Hollandse graaf Floris V in de samenleving van de dertiende eeuw* (Utrecht 1996), 224-242.
- Hoppenbrouwers, P.C.M., ‘Over het gezin’, *Madoc. Tijdschrift over de Middeleeuwen*, (1996) 4, 235-249.

- Hoppenbrouwers, P.C.M., 'The use and management of commons in the Netherlands. An overview', in: Moor, de, M., L.S. Taylor and P. Warde, *The management of common land in north west Europe, c 1500-1850* (Corn Publication Series. Comparative Rural History of the North Sea Area; Turnhout 2002), 87-112.
- Horsten, F.H., *Doorgaande wegen in Nederland, 16de tot de 19de eeuw: ene historische wegenatlas* (Amsterdam 2005).
- Hoven van Genderen, A.J. van den, 'Een bisschop uit het zuiden: Gwijde van Avesnes tussen Utrecht en Holland', Boer, D.E.H., de, E.P.H. Cordfunke, H. Sarfatij, *1299: één graaf, drie graafschappen. De vereniging van Holland, Zeeland en Henegouwen* (Hilversum 2000), 77-92.
- Hoyle, R.W., 'Redefining copyhold in the 16th century. The case of timber rights', Bavel, B.J.P. van, and P. Hoppenbrouwers, 'Landholding and land transfer in the north Sea area (Late Middle ages – 19th century)', *Corn Publication Series. Comparative Rural History of the North Sea Area* Turnhout 2004), 250-265.
- Huussen, A.H. en J.M.I. Koster-Van Dijk, 'De oudste kaart van de gemeente in Gooiland', *Nederlands Archiefblad* 79 (1975), 381-385.
- Huybrecht, R., "Ruerende van de limieten van Goylant", *Holland. Regionaal-historisch Tijdschrift*, 11 (1979), 82-87.
- Ibelings, B., 'De middeleeuwse visstapel te Naarden. Een bronbespreking met economisch-politieke en ecologische kanten', *Tijdschrift voor Zeegechiedenis* 1, 1997, 47-61.
- Immink, P.W.A., 'Eigendom en 'heerlijkheid'. Exponenten van tweeërlei maatschappelijke structuur, *Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis* XXVII (Groningen 1959).
- Iterson, W. van, 'Beschouwingen over rolverwisseling of eigendomsverschuiving', *Verslagen en Mededelingen; Vereeniging tot uitgaaf der bronnen van het Oud-vaderlandsche recht*, 13, 1971, 3, 407-466.
- Janse, A., *Ridderschap in Holland: portret van een adellijke elite in de middeleeuwen* (Hilversum 2001).
- Janse, K.P.J., 'De koptienden als bron voor de economische geschiedenis van het Gooi, 1500-1850', in: *Economisch – en sociaal-historisch jaarboek*, 55 (Amsterdam 1992), 36-71.
- Jansen, H.P.H., 'Akkerbouw en Veeteelt', in: *Welvaart in wording. Sociaal-economische geschiedenis van Nederland van de vroegste tijden tot het einde van de Middeleeuwen* ('s Gravenhage 1964), 57-80.
- Jansen, H.P.H., *Hoekse en Kabeljauwse twisten* (Bussum 1968).
- Jongkees, A.G., 'Vorming van de Bourgondische staat, in: Werff, E.O., van der, A.A. Linssen, B. Ebels-Hoving, *Burgundicia et Varia. Keuze uit de verspreide opstellen van prof.dr. A.G. Jongkees* (Hilversum 1990), 226-229.
- Kaptein, H., *De Hollandse textielnijverheid 1350-1600* (Hilversum 1997).
- Kemperink, R.M., 'De mannen van Weede en Emmeklaar. Enkele terreinverkenningen in de geschiedenis van een middeleeuws maalschap', in: Brongers, J.A., e.a. (red.), *Amersfoortse opstellen. Historie, archeologie, monumentenzorg* (Amersfoort 1989), 25-50.
- Kemperink, R.M., *De Marken* (Apeldoorn 2003).
- Kerridge, E., *The common fields of England* (Manchester 1992).
- Koch, E.M.F., *De kloosterpoort als sluitpost? Adellijke vrouwen langs Maas en Rijn. Tussen huwelijk en convent 1200-1600. Maaslandse monografieën* 57 (Leeuwarden en Mechelen 1994).
- Kok, G.C., *In dienst van het recht: uit de geschiedenis van het Gerechtshof 's Gravenhage en de daaraan voorafgegane hoven (1428-heden)* (Hilversum 2005).
- Kolbert, C. (ed.), *The idea of property in history and modern times. The Sir Ian Mactaggart Memorial Lectures and Complementary Essays* (Sussex 1997).
- Kos, A. en K. Abrahamse, *Erfgooiers. Ten eeuwigen dage* (Zwolle 2007).
- Kos, A., 'De verdeling van Gooise gemene gronden in de eerste helft van de 19^e eeuw (1836-1843)', *Historisch Geografisch Tijdschrift* 3 (2005), 91-102.
- Kos, A., 'De erfgoeiers en hun gemene gronden; de namenlijst en kaart(en) 1708-circa 1740. Wie bent u en wat heeft u?', *Historisch-Geografisch Tijdschrift* 1 (2004), 10-22.
- Kos, A., 'De goede luden van Gooiland. Oorsprong en wording van de Gooise marke', *Jaarboek voor Middeleeuwse geschiedenis* 7 (Hilversum 2004), 142-198.
- Kos, A., 'Waar komt de naam Kerkelanden vandaan?', *Eigen perk*. Hilversumse Historische Kring, 2004 4, 4-7.
- Kos, A., 'Machtsstrijd in Hamaland. De politieke ambities van Balderik en Adela, circa 973-1016', *Jaarboek voor Middeleeuwse geschiedenis* 5 (Hilversum 2002), 27-68.
- Kos, A., 'De goede luden van Gooiland. Over de oorsprong van een marke', *Madoc. Tijdschrift over de Middeleeuwen* (1999) 2, 88-99.
- Kos, A., 'Waar gold de Ewa Ad Amorem? Is het de wet uit de negende eeuw die gold bij de Eem?', *Tussen Vecht en Eem. Tijdschrift voor regionale geschiedenis*, 1999-1, 3-8.
- Kos, A., 'Eens gegeven blijft gegeven. Naarders in het gedrang bij de Katentol', *Tussen Vecht en Eem. Tijdschrift voor regionale geschiedenis*, 1998-4, 220-226.
- Kos, A., 'Graaf Wichman belicht', *Vrienden van het Gooi*, 1998-3, 88-96.
- Kos, A., 'Van der Scaringe. De middeleeuwse schaarbrieven van de Gooise marke', *Tussen Vecht en Eem. Tijdschrift voor regionale geschiedenis*, 1997-3, 147-153.

- Kos, A., 'De Gooise Marke. Opvolger van de curtis Nardinclant?', *Tussen Vecht en Eem. Tijdschrift voor regionale geschiedenis*, 1996-4, 195-200.
- Kos, H.A., *De exploitatie van het goederenbezit van het adellijk jufferenstift te Hoog-Elten (968-ca 1450)* (niet uitgegeven doctoraalscriptie Universiteit van Amsterdam 1996).
- Koschaker, P., *Europa en het Romeinse recht* (Zwolle 1995).
- Koster-van Dijk, J.M.I., 'Gooise bosbrieven. Een tekstuitgave aangaande aloude bosgebruiken', *Tussen Vecht & Eem. Tijdschrift voor regionale geschiedenis*, 12, 1982, 190-203.
- Krings, W., 'Wertung und Umwertung im Rhein-Maas-Gebiet vom Spätmittelalter bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts: eine historisch-sozialgeographische Studie', *Maaslandse Monografieën*, (Assen 1976).
- Kuys, J., *Kerkelijke organisatie in het middeleeuwse bisdom Utrecht* (Nijmegen 2004).
- Kuys, J.A.E., 'De landsheerlijkheid van Gelre en Zutphen tot 1423', in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden. 2 Middeleeuwen* (Haarlem 1982) 324-345.
- Lange, P.W. de, 'De erfgooiersnaamlijst van 1708', *Tussen Vecht en Eem*, 1971-12, 247-285.
- Lange, P.W. de, 'Een en ander over Albertus Perk (1795-1880)'. *Uitgave van de Hilversumse Historische Kring ("Albertus Perk") ter gelegenheid van de herdenkingstentoonstelling 'Albertus Perk en zijn tijd'* (Hilversum 1980).
- Lange, P.W. de, 'Verloren gewaand en teruggevonden'. Over twee oude Gooise bosbrieven en nog wat, *Mededelingen van het museum voor het Gooi en omstreken*, nr. VIII (Hilversum 1963/1964), 26-29.
- Lange, J., *Een woord over gemeene- of burgerweiden* (Deventer 1866).
- Leenders, K.A.H.W., *Van Turnhoutervoorde tot Strienemonde. Ontginnings- en nederzettingsgeschiedenis van het noordwesten van het Maas-Schelde-Demer gebied (400-1350)* (Zutphen 1996).
- Lennep, F.K. van, *Bijdrage tot de kennis van den rechtstoestand der Erfgooiers* (Amsterdam 1903).
- Leupen, P., 'Erfgoed van erfgooiers. Meer dan een Goois belang?', *Tussen Vecht en Eem. Tijdschrift voor regionale geschiedenis*, 2002-4, 204-210.
- Leupen, P., 'Erfgooiers: vrij of onvrij? Een probleem nader bekeken', *Tussen Vecht en Eem. Tijdschrift voor regionale geschiedenis*, 1995-3, 135-139.
- Leupen, P., 'Gerrit Alewijsz. en 1351. Opnieuw: de wording van de stad Naarden', *Tussen Vecht en Eem. Tijdschrift voor regionale geschiedenis*, 2000-4, 167-175.
- Leupen, P., *Keizer in zijn eigen Rijk. De geboorte van de nationale staat* (Amsterdam 1998).
- Linden, H. van der, 'De Grote Raad van Mechelen en de Gooise meent', Koster-van Dijk, J.M.I., A. Wijffels (red.), *Miscellanea Forensia Historica. Ter gelegenheid van het afscheid van prof.mr.J.Th. de Smidt* (Amsterdam 1988), 163-189.
- Linden, H. van der, 'Het platteland in het Noordwesten met nadruk op de occupatie circa 1000-1300', Blok, D.P. e.a., *Algemene geschiedenis der Nederlanden II* (Haarlem 1982), 48-82.
- Linden, H. van der, *De cope. Bijdrage tot de rechtsgeschiedenis van de openlegging der Holland-Utrechtse laagvlakte* (Alphen aan de Rijn 1980).
- Lord Ernle, R.E. and G.E. Fussel, *English Farming, Past & Present* (London, 1961).
- Luden, E., 'Stad en Lande van Gooiland', *Tijdschrift der Nederlandsche Heidemaatschappij* (1918), 1-16.
- Luden, E., *Het Gooi en de erfgooiers* (Hilversum 1931).
- Ludwig, U., 'Graf Wichmann von Hamaland und die Grundung des Frauenstifts Elten', Bodarwe, K., T. Schilp, *Herrschaft, Liturgie und Raum: Studien zur mittelalterlichen Geschichte des Frauenstifts Essen* (Essen 2002 / Duisburg 2003), 1-35.
- Maris, A.J., *Eemnes. Rechtskundige ontwikkeling van gemeente en waterschap* (Utrecht 1947).
- Martens van Sevenhoven, A.H., *Marken in Gelderland, Geschiedkundige atlas van Nederland* ('s Gravenhage 1925).
- Maurer, G.L. von, *Einleitung zur Geschichte der Mark-, Hof-, Dorf-, und Stadsverfassung* (1854).
- Maurer, G.L. von, *Geschichte der Markenverfassung in Deutschland* (Erlangen 1856).
- McCay, J.B. & J.M. Acheson, *The Question of the Commons* (Tucson 1987).
- Meeteren, A. van, *Op hoop van akkoord: instrumenteel forumgebruik bij geschilbeslechting in Leiden in de zeventiende eeuw* (Hilversum 2006).
- Meyer, H.H.M., 'Het Tweede Blok. Bijdrage tot de historische geografie van een Goois grensgebied', *Holland. Regionaal-historisch Tijdschrift*, 13 (1981), 46-57.
- Molster, F.A., *De eigendom der gemeene Heiden en Weiden van Gooiland* (Amsterdam 1888).
- Monté Verloren, J.P.H. de, en J.E. Spruit, *Hoofddlijnen uit de ontwikkeling der rechterlijke organisatie in de Noordelijke Nederlanden tot de Bataafse omwenteling* (zesde druk, Deventer 1982).
- Moor, M. de, L.S. Taylor and P. Warde, 'Comparing the historical commons of northwest Europe. An introduction', in: De Moor, M., L.S. Taylor and P. Warde, *The management of common land in north west Europe, c 1500-1850* (Corn Publication Series. Comparative Rural History of the North Sea Area; Turnhout 2002), 15-31.
- Moor, M. de, L.S. Taylor and P. Warde, 'Preliminary conclusions. The commons of north west Europe', in: De Moor, M., L.S. Taylor and P. Warde, *The management of common land in*

- north west Europe, c 1500-1850* (Corn Publication Series. Comparative Rural History of the North Sea Area; Turnhout 2002), 247-259.
- Moor, M. de, L.S. Taylor and P. Warde, *The management of common land in north west Europe, c 1500-1850* (Corn Publication Series. Comparative Rural History of the North Sea Area; Turnhout 2002).
- Moor, T. de & J.L. van Zanden, *Vrouwen en de geboorte van het kapitalisme in West-Europa* (Amsterdam 2007).
- Moorman van Kappen, O., 'Ongedeeld ten eeuwigen dage', Coppens, E.C. (red.), *Lex Loci. Opstellen uit de pen van prof. Moorman van Kappen over Nederlandse rechtsgeschiedenis* (Nijmegen 2000), 51-64.
- Moorman van Kappen, O., 'Ongedeeld ten eeuwigen dage', *Tussen Vecht en Eem. Tijdschrift voor regionale geschiedenis*, 1980-1, 8-25.
- Mordek, H., *Studien zur frankischen Herrschergesetzgebung. Aufsätze über Kapitularien und Kapitulariensammlungen ausgewählt zum 60. Geburtstag* (Frankfurt am Main 2000).
- Mostert, M., 'Lezen, schrijven en geletterdheid. Communicatie, verschriftelijking en de sociale geschiedenis van de Middeleeuwen', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 2 (2002), 203-221.
- Neeson, J.M., 'English Enclosures and British Peasants: Current Debates about Rural Social Structure in Britain c. 1750-1870', *Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte* 2 (Berlijn 2000), 17-31.
- Neeson, J.M., *Commoners: common right, enclosure and social change in England 1700-1820* (Cambridge 1993).
- Noomen, P.N., 'Koningsgoed in Groningen. Het domaniale verleden van de stad', Boersma, J.W. (red.), *Groningen 1040. Archeologie en oudste geschiedenis van de stad Groningen* (Bedum 1990), 97-144.
- Noordegraaf, L., 'The new draperies in the Northern Netherlands, 1500-1800', Harte, N.B. (ed.), *The New Draperies in the Low Countries and England 1300-1800. Pasold Studies in Textile History* 10 (Oxford 1997), 173-195.
- Oediger, F., 'Adelskampf um Elten (996-1002)', *Annalen des Historischen Vereins für die Niederrhein* 155/156 (1954) 67-86.
- Os, J.L. van, *Opmerkingen naar aanleiding van de brochure van den Heer Thomassen: 'Erfgooiers en andere Gooiers, Weg met het Bevedigingsrapport'* (Hilversum 1926).
- Palmboom, E.N., 'De Gooise koptienden, tiend of tijns?', *Tussen Vecht en Eem. Tijdschrift voor regionale geschiedenis*, 1993-11, 188-195.
- Palmboom, E.N., 'Het goederenbezit van het kapittel van Sint Jan in het Gooi (deel 1)', *Tussen Vecht en Eem. Tijdschrift voor regionale geschiedenis*, 1994-2, 63-66.
- Palmboom, E.N., 'Het goederenbezit van het kapittel van Sint Jan in het Gooi (deel 2)', *Tussen Vecht en Eem. Tijdschrift voor regionale geschiedenis*, 1994-3, 155-157.
- Palmboom, E.N., *Het kapittel van Sint-Jan te Utrecht. Een onderzoek naar verwerving, beheer en administratie van het oudste goederenbezit (elfde-veertiende eeuw)* (Amsterdamse Historische Reeks, Grote Serie, 20; Hilversum 1995).
- Peet Jz., J., *De Erfgooierskwestie* (Hilversum 1902, 1908, 1910).
- Peet, Jz., J., *De Erfgooierskwestie: handelende over den eigendom, het beheer en het gebruiksrecht* (Hilversum 1903).
- Perk, A., 'Het Gooische bosch', *Werken van het historisch Genootschap te Utrecht*, Nieuwe reeks 5, 1866, 254-264.
- Perk, A., *Verslag omtrent den oorsprong en den aard der gebruikregten op de heiden en weiden in Gooiland; bijzonder in betrekking tot de vraag, wie de gerechtigden zijn tot dat gebruik* (Arnhem 1842).
- Pernoud, R., *De middeleeuwen. Een herwaardering* (Baarn 1992).
- Pleyte, A.M., *De rechtstoestand der marken in Nederland* (Leiden 1879).
- Posthuma, J.A., *De geschiedenis van Gooiland gezien in het licht van de problemen der erfgooiers: van 968 tot de Erfgooierswet van 1912* (Amsterdam 1971). Onuitgegeven doctoraalscriptie Faculteit der Rechtsgeleerdheid.
- Raven, G., 'De herontdekking van malenhoeve Ten Bosch: het Hooglandse goederenbezit van het kapittel van Sint-Pieter en de rol van Amersfoortse regentenfamilies 1280-1650', *Oudheidkundige Vereniging Flehite* 3, 2003, 34-66.
- Reed, F., *On Common Ground: de prima materia* (Londen 1991).
- Renes, H., 'De stad in het landschap', Rutte, R. en H. van Engen, *Stadswording in de Nederlanden. Op zoek naar overzicht* (Hilversum 2005), 15-46.
- Renes, J., 'Dutch Commons: variety and change' in: Sereno, P. and M.L. Sturani (red.), *Rural landscape between state and local communities in Europe etc* (Turijn 1998), 85-93.
- Rinkel, L., *Bijdrage tot den rechtstoestand der erfgooiers* (Utrecht 1884).
- Rodenburg, J.B., *De grenzen van het Gooi (een historisch-geografische verkenning)* (Hilversum 1938).
- Rorink, R.F.A., *Verbonden door de echte. Rechten en plichten van de horige boeren onder de Twentse landsheerlijke hoven tot 1811*. Twente Akademie Reeks 5 (Almelo 1996).
- Rösener, W., 'Zur Struktur und Entwicklung der Grundherrschaft in Sachsen in Karolingische und Ottonische zeit', *Le grand domaine aux époques mérovingienne et carolingienne. Die*

- Grundherrschaft im frühen Mittelalter. Actes du colloque International, Gand 8-10 septembre 1983/Abhandlungen des internationalen Kolloquiums, Gent 8-10 september 1983* (Gent 1983), 173-207.
- Rotthoff, G., *Studien zur geschichte des Reichguts in Niederlotharingen und Friesland während der Sächsisch-Salischen Kaiserzeit* (Bonn 1953).
- Ruinen, J., 'Het oude Naarden', *Mededelingen van het museum voor het Gooi en omstreken*, IX, (Hilversum 1967/1968), 55-57.
- Rust, W.J., 'Het Gooi in de vroege middeleeuwen', *Mededelingen van het museum voor het Gooi en omstreken* (Hilversum 1942), 24-31.
- Rutte, R., m.m.v. K. Zweerink, 'Stadswording in Holland (12de-14de eeuw). Ligging in het landschap en vroege ruimtelijke inrichting van de steden in het westen van Nederland', *Historisch Tijdschrift Holland. Themnummer Randstad*, 3, 2009, 149-167.
- Rutte, R., m.m.v. Kos, A., 'Stadswording in de Amstel- en Vechtdelta van de twaalfde tot de vijftiende eeuw', *Tussen Vecht en Eem. Tijdschrift voor regionale geschiedenis* 2002-3, 119-132.
- Rutte, R., 'Groei en krimp in de Hollandse stad. Stadsuitbreidingen, stedenbouw en ontstedelijking in Holland van de veertiende tot de negentiende eeuw', *Over Holland*, 3, 2006, 29-55.
- Rutte, R., en H. van Engen, *Stadswording in de Nederlanden. Op zoek naar overzicht* (Hilversum 2005).
- Rutte, R., *Stedenpolitiek en stadsplanning in de lage landen (12de-13de eeuw)* (Zutphen 2002).
- Schaftenaar, H., 'De verplaatsing van Naarden 650 jaar geleden', *De Omroeper. Tijdschrift voor de geschiedenis van Naarden* 13 (2000), 1-7.
- Schaftenaar, H., *Oud Naarden: verdrongen stadje, middeleeuws klooster, oude buitenplaats* (Naarden 1993).
- Schönfeld, M., *Veldnamen in Nederland* (Arnhem 1980).
- Schouwen, G.A. van, *De Kelnarij van Putten. Onderzoek naar den rechtstoestand harer bezittingen* (Leiden 1909).
- Sebus, J.H., *De Erfgooiers en hun gemeenschappelijke bezit tot 1568* (Amsterdam 1934).
- Shaw-Taylor, L., 'Labourers, cows, common rights and parliamentary enclosure: the evidence of contemporary comment c. 1760-1810', *Past & Present*, 171, 2001, 1, 95-126.
- Shaw-Taylor, L., 'The management of common land in the lowlands of southern England circa 1500 to circa 1850, in: De Moor, M., L.S. Taylor and P. Warde, *The management of common land in north west Europe, c 1500-1850* (Corn Publication Series. Comparative Rural History of the North Sea Area; Turnhout 2002), 59-85.
- Slicher van Bath, 'Hoven op de Veluwe', *Ceres en Clio. Zeven variaties op het thema landbouw-geschiedenis* (Agronomische-historische bijdragen 6 (Wageningen 1964)), 167-204 / *Bijdragen tot de agrarische geschiedenis. Artikelen over verschillende aspecten van de agrarische geschiedenis die gepubliceerd zijn na De agrarische geschiedenis van West-Europa 500-1850 (Aula 565)* (Utrecht / Antwerpen 1978), 268-303.
- Slicher van Bath, 'Studien betreffende de agrarische geschiedenis van de Veluwe in de Middeleeuwen', in: *A.A.G. Bijdragen* 11 (1964), 13-78 / *Bijdragen tot de agrarische geschiedenis. Artikelen over verschillende aspecten van de agrarische geschiedenis die gepubliceerd zijn na De agrarische geschiedenis van West-Europa 500-1850 (Aula 565)* (Utrecht / Antwerpen 1978), 195-267.
- Slicher van Bath, *Een samenleving onder spanning. Geschiedenis van het platteland in Overijssel* (Wageningen 1964; Utrecht 1977).
- Slicher van Bath, *Mensch en land in de Middeleeuwen. Bijdrage tot een geschiedenis der nederzettingen in Oostelijk Nederland* 2 dln. (Arnhem 1944).
- Spek, T., *Het Drentse esdorpenlandschap. Een historisch-geografische studie* 3 dln. (Utrecht 2004).
- Tersteeg, J., 'Enkele hoofdzaken uit de geschiedenis van het oude kerspel Renkum', *Bijdragen en mededelingen van de vereniging Gelre*, 73 (1973), 3-24.
- Tersteeg, J., 'Het Eltense necrologium te Moskou teruggevonden', *Bijdragen en mededelingen van de vereniging Gelre* 68 (1974-75), 288-289.
- Theobald, J., 'Distant lands': the management of absentee estates in Woodland High Suffolk, 1660-1800, *Rural History*, 12, 2001, 1-18.
- Theuws, F.C., 'The archaeology and history of the curia of Saint-Trond at Hulsel (province of North Brabant (c. ad 700-1300), Theuws, F., R. Roymans (ed.), *Land and Ancestors. Cultural Dynamics in the Urnfield Period and the Middle ages in the Southern Netherlands* (Amsterdam 1999)', 241-308.
- Thirsk, J., 'The Common Fields', *Past & Present*, 29, 1964, 3-25.
- Thoen, E., 'Transitie en economische ontwikkeling in de Nederlanden met de nadruk op de agrarische maatschappij', *Tijdschrift voor sociale geschiedenis*, 2, 2002, 147-174.
- Thoen, E., L. van Molle (ed.), *Rural history in the North Sea area. An overview of recent research (Middle ages – twentieth century)* (Turnhout 2006, Corn Publication Series. Comparative Rural History of the North Sea Area).
- Thomassen, C., *Erfgooiers en andere Gooiers: bijzonder en algemeen belang: weg met het z.g. bevredegingsrapport* (Bussum 1926).

- Tits-Dieuaide, M.J., 'Grands Domaines, grandes et petites exploitations, en Gaule merovingienne. Remarques et suggestions', Verhulst, A. (red.), *Le grand domaine aux époques mérovingienne et carolingienne. Die Grundherrschaft im frühen Mittelalter. Actes du colloque International, Gand 8-10 septembre 1983/Abhandlungen des internationalen Kolloquiums, Gent 8-10 september 1983* (Gent 1983), 23-50.
- Tol, T. van, 'De Zwadetijs en de koptienden die de Gooiers betaalden aan Hoog Elten', *Tussen Vecht en Eem. Tijdschrift voor regionale geschiedenis*, 1983-1, 219-236.
- Tol, T. van, 'De Zwadetijs, die de Gooiers wel en de keurmede die ze al dan niet verschuldigd waren aan het Sint-Janskapittel te Utrecht', *Tussen Vecht en Eem. Tijdschrift voor regionale geschiedenis*, 1984-2, 143-159.
- Vaughan, R., *Philip the Good* (London and Harlow 1970).
- Veen, Th. 'Feest in Beverwijk', *Verslagen en Mededelingen Nieuwe Reeks; Stichting tot uitgaaf der bronnen van het Oud-vaderlandse recht*, 10, 1999, 181-189.
- Veen, Th., 'Stadsrecht of stadskeur? Een terminologische opmerking', *Verslagen en Mededelingen Nieuwe Reeks; Stichting tot uitgaaf der bronnen van het Oud-vaderlandse recht*, 9, 1997, 121-125.
- Veluwnkamp, J., *Archangel. Nederlandse ondernemers in Rusland 1550-1785* (Amsterdam 2000).
- Venner, G.H.A., 'De Meinweg: onderzoek naar rechten op gemene gronden in het voormalige Gelders-Gulikse grensgebied circa 1400-1822', *Maaslandse Monografieën*, 40 (Assen 1985).
- Vera, F.W.M., F. Buissink en J. Weidema, *Wildernis in Nederland: het verhaal van bossen en beesten* (Baarn 2001).
- Vera, F.W.M., *Grazing ecology and forest history* (Oxford 2000).
- Vera, H.L.M., *Geene merken? Een onderzoek naar de aard van de rechtsverhoudingen tot de Noord-Brabantse gemene gronden*. Onuitgegeven doctoraalscriptie Rechtswetenschappen OU ('t Goy 1997).
- Verhoeff, J.M., *De oude Nederlandse maten en gewichten* (Amsterdam 1993).
- Verhulst, 'Het sociaal-economische leven tot circa 1000', *Nieuwe Algemene Geschiedenis van Nederland. 2 Middeleeuwen*, 165-182.
- Verhulst, A., 'La genese domaniale classique en France au haut moyen âge', in: *Agricoltura e mondo rurale in Occidente nell' alto Medioevo* (Settimane di Studio 13 ; Spoleto 1966), 135-160.
- Verhulst, A., 'Recensie Dekkers Kromme Rijngebied', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* (1985), 470-472.
- Verkaik, J.W., 'De moord op Floris in het nieuws', *Madoc. Tijdschrift over de middeleeuwen*, 2 (1996), 66-76.
- Verkaik, J.W., *De moord op graaf Floris V* (Hilversum 1995).
- Vivier, N., 'The management and use of the commons in France in the eighteenth and nineteenth centuries', De Moor, M., L.S. Taylor and P. Warde, *The management of common land in north west Europe, c 1500-1850* (Corn Publication Series. Comparative Rural History of the North Sea Area; Turnhout 2002), 143-171.
- Voorbeijtel, M.C.M., *De strijd in het Gooi. Een korte uiteenzetting van den tegenwoordigen stand van het Erfgooiersvraagstuk* (Amsterdam 1907).
- Vrankrijker, A.C.J. de, *Stad en Lande van Gooiland. Geschiedenis en problemen van de Erfgooiers 968 – 1968* (Bussum 1968).
- Vrankrijker, A.C.J. de, 'De Gooise grenzen', *Noordholland. Tijdschrift gewijd aan de sociaal-culturele situatie in Noordholland*, 1, 1956, 41-45.
- Vrankrijker, A.C.J. de, 'Erfgooiers', *Floris V. Leven, wonen en werken in Holland aan het eind van de dertiende eeuw* ('s-Gravenhage 1979), 87-96.
- Vrankrijker, A.C.J. de, 'Inventaris van het Koptiendearchief en andere archivalia betreffende het Gooi', *Mededelingen van het museum voor het Gooi en omstreken*, nr. VIII (Hilversum 1963/1964), 18-25.
- Vrankrijker, A.C.J. de, *Naerdincklant. Gooische Studies over koptienden, boekweit en bijen, kerken en kloosters, weversheiligen* (Den Haag 1947).
- Vrankrijker, A.J.C. de, en F. Renou (red.), *Het Gooi bekeken en besproken* (Bussum 1982).
- Waller Zeper, S.A., *Jan van Henegouwen heer van Beaumont. Bijdrage tot de geschiedenis der Nederlanden in de eerste helft der veertiende eeuw* ('s-Gravenhage 1914).
- Warde, P., 'Common rights and common land in south-west Germany', in: Moor, M. de, L.S. Taylor and P. Warde, *The management of common land in north west Europe, c 1500-1850* (Corn Publication Series. Comparative Rural History of the North Sea Area; Turnhout 2002), 195-224.
- Warde, P., 'Fear of wood-shortage and the Reality of the Woodland in Europe, c. 1450-1850', *History Workshop Journal* 62, Autumn 2006, 28-57.
- Warde, P., Law, the 'commune', and the distribution of resources in early modern German state formation, *Continuity and Change*, 17, 2002, 183-211.
- Westerink, G., 'Het Veluwe tinsrecht en het probleem der eigendomsverschuiving. Van der Linden contra Heringa', *Bijdragen en mededelingen van de vereeniging Gelre*, 64 (1970), 72-86.

- Westerink, G., *Doornspijk en Elburg. Rechtshistorisch onderzoek naar de ontwikkeling van de gebruiks- en eigendomsrechten op de grond* (Assen 1961).
- Winter, J.M. van, 'Die Hamaländer Grafen als Angehörige der Reichsaristokratie im 10. Jahrhundert', *Rheinische Vierteljahrsblätter* 44 (1980) 1-48.
- Wirtz-Henningsen, A., 'Die Geschichte des Hamalandes', *Annalen des Historischen Vereins für die Niederrhein* 173 (1971) 1-84.
- Woude, A. van der, *Het Noorderkwartier: een regionaal historisch onderzoek in de demografische en economische geschiedenis van westelijk Nederland van de late middeleeuwen tot het begin van de negentiende eeuw*, 3dln. (Utrecht 1983).
- Wright, L., *The looming tower. Al Qaeda's road to 9/11* (London / New York 2007).
- Zanden, J.L. van, 'The paradox of the marks: the exploitation of commons in the eastern Netherlands 1250-1850', *Agricultural History Review*, 47, II, 125-144.
- Zeiler, F.D., *Onder de hei. Archeologische en historisch-geografische landschapselementen in het Gooi* (Utrecht 1994).

Bijlagen

6 mei 1280: Graaf Floris V van Holland wordt erfpachter van Nardinklant door het gebied van het stift Elten over te nemen tegen een jaarlijkse pachtsom van 25 Utrechtse ponden. De inkomsten van Eltense kanunniken en sommige lenen van de dienstmannen van de abdis blijven buiten de overeenkomst. De door ridder Gijsbrecht geïsurpeerde goederen zijn wel inbegrepen. Indien Floris of zijn opvolgers de pachtsom niet betalen, valt het verpachte terug aan het stift.

Uit: OHZ, nr. 1903, 89-96.

Nos Gydelendis Dei gratia abbatissa ecclesie Altynensis notum esse cupimus universis presentia visuris et audituris firmiter protestantes quod de communi consensu concentus nostri contulimus sive concessimus illustri vir domino Florentio comiti Hollandie et suis heredibus terram que vocatur Nardinklant cum omnibus pertinentiis suis, dominio, iurisdictione, redditibus, obventionibus, hominibus curmedis, agris, terris cultis et incultis, silvis, paludibus, pascuis, pratis, aquis, aquarum decursibus et omnibus iuribus, quibuscumque nominibus censeantur, nobis in dicta terra pertinentibus, tenendam ac possidendam omni iure quo ad nos et ad ecclesiam nostram dicta terra pertinet ad firmam pensionem pro viginti quinque libris Traiectensium legalium denariorum, quam quidem pensionem prefatus comes et sui heredes singulis annis in die beati Martini hyemalis solvent abbatisse Altynensi que pro tempore fuerit in perpetuum in ecclesia Altynensi, et prefatus comes dictam pensionem solvere promisit annis singulis ut superius est expressum, sup pena excommunicationis late sentencie coram reverendo patre domino Iohanne Traiectensi electo, qui de consensu et voluntate ipsius comitis sententiam tulit quod, quodcumque comes prenomminatus dictam pensionem non solveret, ut superius expressum est, extunc ut exnunc excommunicatus esset; item si in illa excommunicatione steterit per unum annum, tunc supradicta terra ad abbatissam Altynensem que pro tempore fuerit et ad eius ecclesiam libere revertetur et absolute, nullo iure seu dominio in dicta terra prefato comiti et suis heredibus reservatis, et nichilominus in excommunicatione permanebit quosque persolverit integraliter pensionem retrodetentam. Post mortem vero ipsius comitis heredes eius de herede in heredem in perpetuum dictam terram de manu abbatisse Altynensis quo pro tempore fuerit recipient ad firmam pensionem ut supradictum est, et ad solutionem ipsius pensionis se astringent simili modo sub pena excommunicationis late sentencie; quod si non fecerint infra annum post mortem comitis cui succedent, extunc cadent ab omni iure successionis quoad terram predictam, et ipsa terra ad abbatissam Altynensem et ad suam ecclesiam libere revertetur. In premissa collatione seu concessione quam fecimus comiti memorato et suis heredibus, nominatim et expresse excepimus et excipimus in his scriptis redditus sive pensiones canonicorum Altynensium quos quidem redditus sive pensiones in Nardinklant habere noscuntur; et prefatus comes et sui heredes efficient quod pensionarii dictorum canonicorum in Nardinklant manentes ipsis canonicis pensiones sive redditus suos solvent sine omni difficultate in terminis et in locis et in moneta ab antiquo tempore debitis et consuetis. Item excepimus nominatim et expresse et excipimus in hiis scriptis vassallos nostros qui de bonis iacentibus in Nardinklant a nobis sunt infeodati, in quibus comes memoratus et sui heredes nichil iuris habebunt; sed illa bona que Gyselbertus miles de Amestele emit seu comparavit a vassalis nostris iacentia in Nardinklant, de quibus bonis a nobis infeodati sunt – quia talis emptio seu venditio, immo potius alienatio, per manum nostram sive per consensum nostrum numquam facte fuerunt – contulimus seu concessimus dicto comiti et suis heredibus cum sepepredicta terra de Nardinklant et suis pertinentiis possidenda.

Et ut omnia supradicta maneant in perpetuum rata et firma, dedimus sepepredicto comiti et suis heredibus presentes litteras sigilli nostri munime roboratas. Actum et datum apud Vredelant anno Domini M CC LXXX in die beati Iohannis ewangeliste ante Portam latinam.

Wij Godelinde, door Gods genade abdis van de kerk van Elten, begeren dat alle degenen die deze brief zullen zien of horen lezen bekend is, en wij benadrukken dat met kracht, dat wij, met toe- en instemming van ons convent Floris graaf van Holland en zijn erfgenamen een land dat Nardinklant wordt genoemd hebben overdragen, met alles wat daarbij hoort, de heerschappij, de gezagsrechten, inkomsten, revenuen, keurmedigen, akkerlanden, gecultiveerde en ongecultiveerde landen, bossen, veenlanden, weidegronden, graslanden, water en waterlopen en alle andere rechte daartoe behorende zaken die in voornoemd land genoemd kunnen worden en die hij [Floris] met hetzelfde recht zoals wij en onze kerk dat op het genoemde land gehad hebben, zal houden en bezitten tegen een jaarlijkse vaste pacht van vijftientwintig gangbare Utrechtse ponden. De voornoemde graaf en zijn erfgenamen zal die rente jaarlijks ten eeuwigen dage op Sint Maartensdag in de winter [11 november] aan de dan zittende abdis van Elten betalen. De genoemde graaf heeft in aanwezigheid van heer Johan, de elect-bisschop van Utrecht, beloofd de voornoemde pacht, zoals boven vastgesteld, jaarlijks te betalen op straffe van onmiddellijke excommunicatie en de elect-bisschop heeft ook met toe- en instemming van voornoemde graaf een straf bepaald, dat in het

geval de graaf de pacht niet heeft betaald op bovengenoemde dag, hij vanaf dan geëxcommuniceerd is; indien hij een jaar lang in excommunicatie gebleven zal hebben, dan zal het voornoemde land vrij en in zijn geheel aan de dan zittende abdis en de kerk van Elten terugvallen, zonder dat de voornoemde graaf of zijn erfgenamen enige heerschappij of gezagsrechten op het genoemde land zal behouden. Bovendien blijft hij geëxcommuniceerd tot hij de achterstallige pacht betaald zal hebben. Na overlijden van voornoemde graaf zullen zijn erfgenamen, van erfgenaam op erfgenaam, het voornoemde land tegen een vaste pacht, zoals boven vastgesteld is, ten eeuwigden dage uit de handen van de dan zittende abdis van Elten ontvangen en zullen zich, op straffe van onmiddellijke excommunicatie, verplichten tot het betalen van dezelfde pachtssom. Indien zij dat niet binnen een jaar na de dood van de graaf, die zij opvolgen, gedaan zullen hebben, dan zullen zij vanaf dan alle rechten verliezen die zij via de opvolging op het voornoemde land hadden en zal het land vrij en in zijn geheel terugvallen aan de abdis en de kerk van Elten. In de voornoemde overdracht die wij aan genoemde graaf en zijn erfgenamen hebben gedaan, hebben wij uitdrukkelijk en met name uitgezonderd, en doen dat via dit geschrift opnieuw, de inkomsten of bezittingen van de kanunniken van Elten, te weten de inkomsten en bezittingen van de kanunniken in Nardinclant die bekend zijn. De voornoemde graaf en zijn erfgenamen zullen ervoor zorgen dat de inwoners van Nardinclant, die aan diezelfde kanunniken die betalingen moeten voldoen, hun betalingen zonder daarover amok te maken, aan de voornoemde kanunniken betalen op tijd en op de plek en in zodanige valuta zoals zij van oudsher schuldig waren en altijd betaald hebben. Daarnaast hebben wij uitdrukkelijk en met name uitgezonderd, en dat doen wij met dit geschrift nog eens, de goederen die onze vazallen van ons in Nardinclant in leen ontvangen hebben. De voornoemde graaf en zijn erfgenamen hebben op deze goederen geen recht. Maar die goederen, in Nardinclant gelegen, die ridder Gijsbrecht van Amstel van onze vazallen gekocht of in bezit genomen heeft, die zij [de vazallen] van ons in leen hadden ontvangen zodanig dat koop of verkoop, laat staan vervreemding uit onze handen of met onze instemming nooit had [kunnen] mogen gebeuren – dragen wij over en staan wij af met het voornoemde land Nardinclant aan voornoemde graaf en zijn erfgenamen. En opdat al het bovengemelde ten eeuwigden dage zeker en vast mag blijven, hebben wij aan deze brief ons zegel gehangen en aan de veel genoemde graaf en zijn erfgenamen overhandigd. Gedaan en gegeven op Vreeland, in het jaar ons heren duizend tweehonderd en tachtig, op de dag van Sint Jan de Evangelist voor de Latijnse poort.

Circa 1400-1440 : *Copia Littere* van de oorkonde van Floris V gedateerd op 13 mei 1280 in het pachtregister van Elten.

Uit: Tynsboek Elten, RAG Microfilm.

Wij Florens Greue van Hollant doen kund allen luden die desen brief sullen sien off hoeren lesen ende tughen claelike dat wij hebben ontfangen van eenre eersame vrouwen Gadelant abdisse der kircken van Elten een lant geheyten is Neerdinclant myt al synen tobehoeren ende mit al synen rechten so mit wat namen ic sij ghenant warden also als sy die vurgenoemde Abdisen ende oir kircken tobehoren to haelden mit alden rechten mit weliken rechten dat vurgenoemde lant der vurgenoemde Abdisen to behoert tot eenre vaster pensien als vur XXV Trichtsche punt ghenger penynghen. Welike pensie wij ende onse eruen sullen betalen ewelick elikes jaers op sint Martensdach komende in den winter der Abdisen van Elten die in der tijt were in die kircke to Elten. Ende dat wij dese vurgenoemde pensie alle iaer betalen sullen also als banne gesat is dat hebbe wij gelaefft onder ene pene des bannes vur enen eersamen vader heer Johan bider ghenade gaets biscoop toe Utrecht. Ende ist sake dat wij in lopen dat ordel des bannes off dat wij oen nyet en betaelden die vurgenoemde pensie en wij een aellinc jaer inder sententien bleuen staen dan sal dat voornoemde lant mit al sinen tobehoeren en mit al synen rechten vrij en los wederkomen an die selve abdisse onbeheldelich ons en onsen eruen daer enighe heerlicheit off reches meer aen. Ende nochtant sulle wij ghebunden blyuen myt der sententien hent ter tijt dat wij aellinc hebben betaelt die achter onthaelden pensie. Ende na onsen dode so sullen onse eruen ewelic van erften to erften ontfangen dat voornoemde lant van der hant der abdisen van Elten die inder tijt were to eenre stedigher pensien als baven geseget is. En sy sullen oen verbinden totter betalingen der pensien onder een pene des bannes gelikerwijs dat wij hebben gedaen. Ende en doen si des nyet bynnen jaers na den dode oers voergengers dan so uallen si van allen rechten dat oen aenkomen is als vursege lande. Ende dat lant sal vrij en commerloes mit al synen tobehore ende mit al sinen rechten weder comen aen die abdisse. Oeck so tughe wij doe die vurgenoemde vrouwe Gadelant abdisse to Elten ons ende onsen eruen dede dat vurgenoemde lant als Neerdinclant mit al sinen tobehoren ende mit al synen rechten tot eenre stedigher pensien do nam sy mit namen wt die pensie of ingelt dat die canonyke van Elten hebben ofte haelden wt den vurgenoemde lande. Oeck hebben wij ghelauet dat wij en onsen eruen sullent also laten ende bewaren dat die pechters der vurgenoemde canonyke in Neerdinclant die den canoniken pensie ende ingelt schuldich sint dien sullen betalen sonder zwaerheit op dien termijn en op die steden ende in munten als si van aelts gewoenlich ende schuldich hebben geweest. Voertmeer so heuet die vurgenoemde abdis vytghenamen mit namen oer dijnstmans die van den gueden ligghende in Neerderlant daer in sint beleent van oer in weliken wij noch onse eruen gheen recht hebben sullen. In eyn tuch der waerheit so hebben wij de-

sen brief doen bezegelen mit onsen zegels. Ende want dit gescheyet is vur onsen geisteliken vader bisschop Johan so heuet he desen brieff om der meere vestenisse wille mit ons synen zegel aen desen apenen brieff ghehangen. Datum A.D. MCCLXXX In die seruasijs.

**1527: Willem Turcks briefje aan de stadsraad van Naarden,
betreffende afspraken over het bosgebruik.**

Origineel: CAP SAGV 25.3.

Goede vrunden ick ghebied mij tot u / Inden iersten heb ick uwe brief onfanghen ende guetlick verstaen daer om ghij schrijft dat ick op maendach toecomende tot Hilversum soude sijn gheweest om een ordinantie te maken vanden hou daer om ghij mij nu schrijft dat de rentmeester u geschreven heeft aenghaende te vercopen van de wijntvall van Goyerbosch met wijder inhalt ons briefs ende ghij luyden begheert dat ick niet eer comen en soude dan den xxviii dach van meert dwelck ick waell me to vreedden ben begheer dat gij mij doch een dach drie oft vier te vooren schrijven wilt op dat ick niet te vergheefs en kom U L ghebieden over mij ende sijt god bevolen datum des tijselstein XVI martij anno XXVII.
Wilhem Torck.
Edele eerbaren wijsen borghemeysteren unde raet der stadt van neerden mijnen besonderen goede vrunden ffruntlick geschreven.

**1531: getuigenverklaring poorters van Naarden inzake bosgebruik.
Origineel: CAP SAGV 25.**

Wij Andries Floresz. Schout Lubbert Jacobsz. Ende Frans boutsz schepenen der stede van Nairden Maiken condit ende Kenlicken alle goede luyden ende eenen yghelicken dient behoert Certificerende mets desen voir die gerechte wairheijt dat voir ons gecoemen ende gecompereert sijn Int gerecht, ten versoecke van Joncheer Willem Turck, heer tot Nijenroeden etc gerechtelicken dair toe gebrocht sijnde des sij myt recht nyet weren en konden Beer gherijtssz kerckmeester out omtrent een ende tachtich jairen Ghijsbert tymansz burgemeester ten heijlighen gezworen (die wij hen volkomelicken affgenomen hebben) Als dat hen deposanten alle tesamen ende elk van hen bijzonder well kenlicken es dat soe langhe hen allen ghedencken mach, datmen als eermen in den bosch houden soude moegen, den erffvolger van Jan van Nijenroeden, een behoerlicke wete dair off te doen plach, ende altijt gedaen heeft ende dat die selfde rechte erffvolgers voor, ende die vorn. joncheer nae, het eerste merck ijsen inden houwe, om thout te teykenen off te merken, die stede van Nairden het anderde, ende die dorpen van Goylandt het derde merck ijsen gehadt hebben, ende dese maniere int houwen vanden seluen bossche altijt onderhouden es geweest ende noch rustelick ende vredelick onderhouden wardt nae vermelden des bosch brieffs, ende Sommige van dien die selve wete van te houwen inden bosch den oude blinde Jan van Nijenroeden als voecht van den erffgenamen Van Nijenroeden selfs in persoon gedaen hebben nae vermelden des bosch sbrieffs voirs., Oeck tuychden die voirn. deposanten dat nyemant inden bosch nyet gegoedt wesende met thiende inden selven bosch bekueren mach nae vermelden des boschbrieffs dan die rechte erffvolger Van Nijenroeden inder tijt, voirts certificeerden ende tuychden noch die voirs. deposanten bij volcoemen eede als boven als dat die ingesetenen van stede ende lant van Goylandt nyemant anders bosch tiende gegeven hebben off noch en geuen dan der erffvolger van Nijenroeden, Noch tuychden verclaerden ende certificeerden die voirn. deposanten bijden eed als boven, dat hen well kenlicken es ende gesien ende gehoerd hebben, dat die erffvolgers van Jan van Nijenroeden voir ende die voirn. joncheer nae, als rechte erffvolgers voirn. altijt tot haeren appetijte up goyer bosch gejaecht hebben mit pairden [panden] mit netten mit fretten alst hem beliefft heeft, ende voirts met Honden geiaecht hebben duer goylandt rustelick ende vredelick sonder contradictie van nyemant, alle des voirs. certificeren die voirs. deposanten wairachtich te sijn, ende tselfde van hoeren ouders dick ende menichwerff gehoerd te hebben, soe wairlick Most hen voirsch. alle god soe helpen ende sijn heylighen, Ende wantmen schuldich es in allen rechtveerdige saecken getuychnisse des wairheijts te geven bijzonder des versocht sijnde als wij nu sijn soe hebben wij schout ende schepenen voirn. des t'oirconde ende in kennisse der waeiheyte onse segelen an desen brieff uuytgehangen. Gegeven den twijntichsten dach in Decembri int jair ons heeren duysent vijffhondert ende een ende Dertich.

**Tabellen op basis van de kohieren van de tiende penning (1543-1561)
en *Enquete* (1494) en *Informacie* (1514)**

In morgen = 0,98 ha

1

Blaricum	Bouwland	Schierland	Grasland
1543	57		12
1544	65		12
1553	–	–	–
1556	97		16 (55½ zwad)
1561	71		

2

Bussum	Bouwland	Schierland	Grasland ¹
1543	22	–	5 (8 zwad, 236 voet)
1544	23,5	–	6 (19 zwad, 40 voet)
1553	24	4	2 (7 zwad)
1561	14	6	4 (13 zwad, 5 voet)

3

Hilversum	Bouwland	Schierland	Grasland
1514	120	–	–
1543	134	151	12
1544	130	164	15
1553	120	65	25
1556	81	41	40
1561	82	58	141 ²

4

Huizen	Bouwland	Grasland
1514	–	45 (152 zwad)
1543	101	120
1544	110	101
1553	152	128
1561	184	128

5

Laren	Bouwland	Schierland	Grasland
1543	120	15,2	8,3
1544	120	15	8
1553	46	–	25
1556	41	4	31
1561	43	40	27

6

Naarden	Bouwland	Zaailand	Grasland
1543	± 250	–	–
1544	±250	–	–
1553	305	27	273
1556	±350	–	–
1561	± 350	–	–

¹ De Gooise zwad is 2940 m² (12 voet (elk 0,291 m) breed en 240 roeden (elk 3,5 m) lang).

² Inbegrepen waren de graslanden op de maten nabij Huizen.

7

Areaal bouwland (schatting) ³	ha
1543	684
1544	698,5
1553	692
1556	724
1561	744

8

Aantal haardsteden / huizen	1494	circa 1477	1514	1543-1561
Blaricum	45	65	40	± 53
Bussum	onbekend	22 of 23	36	± 29
Hilversum	74	100	90	± 56
Huizen	74	100	120	± 130
Laren	50	60	65	± 65
Naarden	300	500	500	± 600
Totaal	543	848	851	± 933

9

Aantal communicanten in 1514	
Blaricum	250
Bussum	Bij Naarden
Hilversum	560
Huizen	500
Laren	325
Naarden	2000 ⁴
+ 34% stad	2680
+ 35% platteland ⁵	2208
Totaal	4888

10

Aantal inwoners per haardstede	1514	+ 35%	afgerond
Blaricum	6,3	8,5	8
Bussum	± 5,0	6,8	7
Hilversum	6,2	8,4	8
Huizen	4,1	4,9	5
Laren	5,0	6,8	7
Naarden	4,0	(34%)	5

³ De ontbrekende cijfers voor bv Bussum en Huizen (1556) heb ik op basis van het kohier uit 1553 geschat.

⁴ De opgave luidt: '[...] datter in als zijn, beyde de Bussem daerinne gereeckent, die mit Hilferssem gelden ende te Naerden ter kercke behoeren, somtijts 1800, 2000 of 2200 communicanten;'. Fruin, *Informacie*, 195.

⁵ Op basis van Van der Woude, *Noorderkwartier* I, 85.

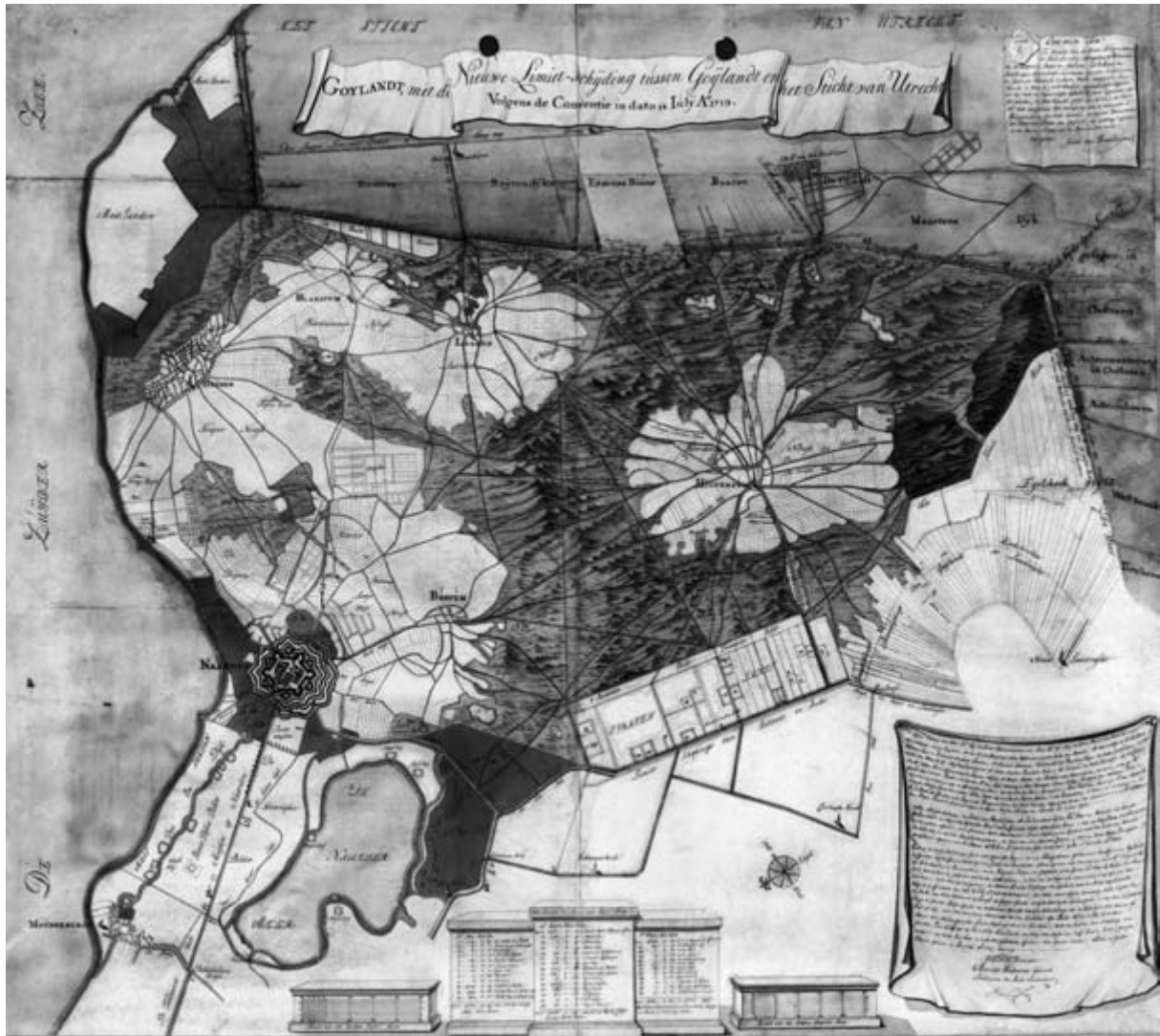
Kaarten

Ronde kaart van Gooiland circa 1525⁶

Een van de oudste kaarten van Gooiland. De naam is afgeleid van de cirkel die om het land heen lijkt te liggen door de afbeelding van de rivieren de Vecht, de Biltse Grift en de Eem. Het huis te Vreeland is erop te vinden (in 1529 afgebroken) en de kaart dateert uit circa 1525. De hofstede van Elten, de Gooise dorpen en de steden Naarden en Muiden zijn allen afgebeeld.

⁶ NL-HaNA, Kaarten Hingman, nr. 2580.

Walraven 1722⁷ / 1723⁸

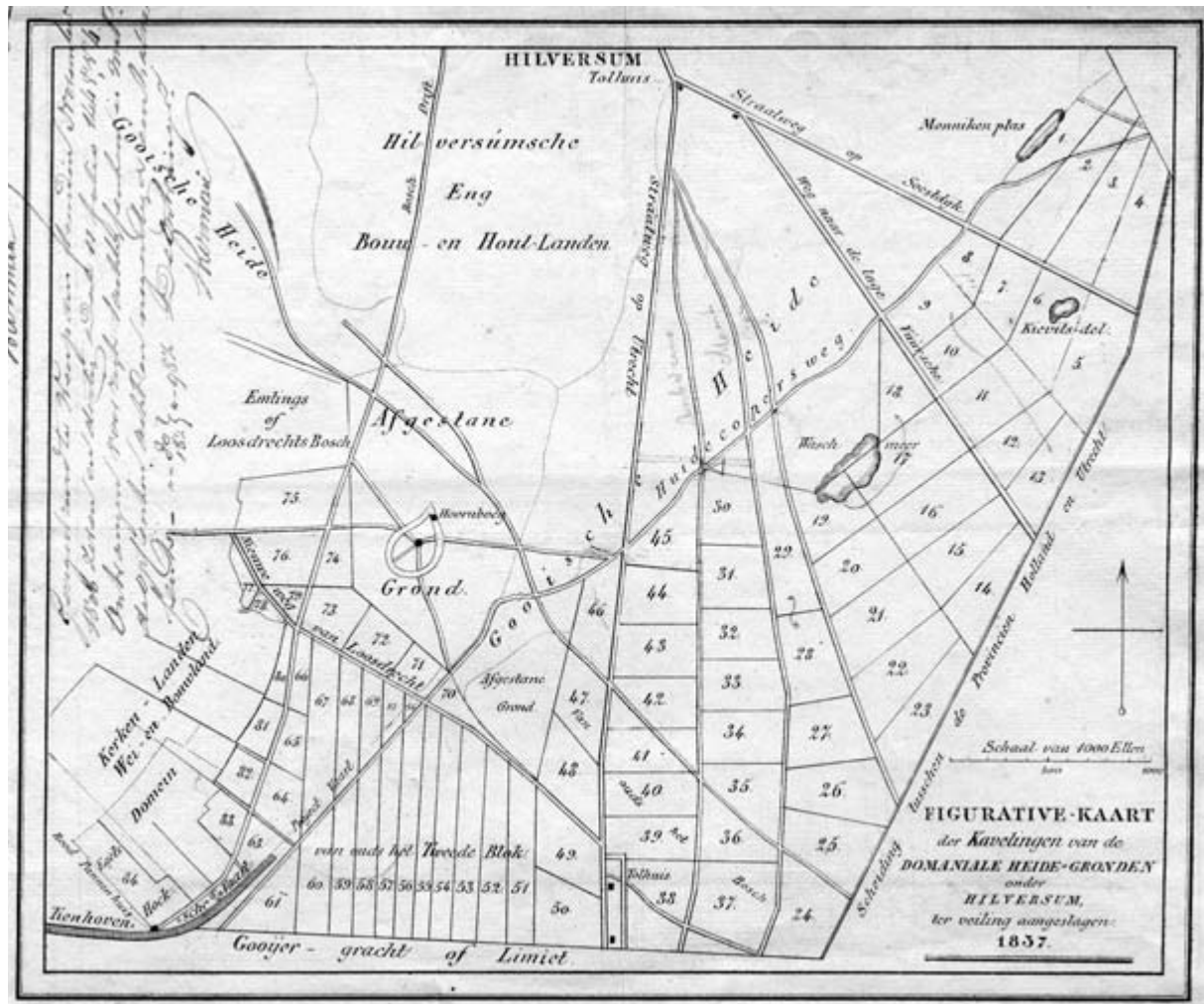
In 1719 werd opnieuw bevolen een kaart te vervaardigen van Gooiland. De reden was een geschil met de provincie Utrecht over de oost- en zuidgrenzen. Klaarblijkelijk werd niet alleen in het Gooi bezwaar gemaakt tegen de aanspraken van de erfgooiers, maar ook daarbuiten. De opdracht ging naar Walraven, en hij werd geassisteerd door Broeckhuysen. Er werden vier exemplaren vervaardigd met de datering 1 november 1722. Belangrijk detail was de plaatsing van de leeuwenpalen (zoals de grenspalen werden genoemd, naar het wapen van Holland), zowel op de kaart als in het landschap zelf. Het resultaat was niet meer dan een verwaterde editie van de in 1709 gemaakte kaart, doordat Walraven in opdracht van Hinlopen het al gedane werk had gecontroleerd en gecorrigeerd. Het verwaterde zat hem in het feit dat Walraven niet veel deed met de eerder door hem gevonden fouten. Een jaar later ging Walraven alleen verder en vervaardigde een nieuwe kaart in 1723, op basis van de kaart van Broeckhuysen uit 1709 met inachtneming van de correcties zoals aangegeven op de kaarten uit 1722. Het enige wat Walraven deed was de omvang van twee percelen aanpassen en de optelfout van Broeckhuysen herstellen. Wellicht wilde hij aanvankelijk zijn ontevreden opdrachtgever niet teleurstellen door meer 'fouten' te vinden dan aanwezig. Wel tekende Walraven de dorpskernen en kerktorens beter in. De kaart neemt een tussenpositie in. Dik vijftien jaar later werd een nieuwe kaart uitgegeven. Het is de meest bekende kaart van Gooiland, maar er is niets oorspronkelijks aan; de kaart was geheel gebaseerd op kaarten uit 1709, 1722 en 1723.

⁷ 'Limiet Schijdinge tusschen Gooilandt, ende het Stigt van Utrecht na de Conventie van A° 1719'. NA Hingman nr. 2594A-D.

⁸ 'Goylandt met de Nieuwe Limiet-schijding tusschen Goylandt en het Sticht van Utrecht volgens de Conventie in dato 14 Julij A° 1719, tekening van Maurits Walraven van januari 1723.' NL-HaNA, Kaarten Hingman, 4.VTH nr. 2595.

(links) Ottens 1740⁹

De kaart die omstreeks 1740 werd gedrukt door Reinier en Iosua Ottens verschilt niet of nauwelijks met die uit 1723 als het gaat om de gegevens. Qua beeld verschillen ze nogal: een en ander heeft te maken met de techniek en natuurlijk de maker. Het betreft hier een kopergravure van H. Post. Over de datering heeft De Lange, een in het Gooi bekende geschiedvorsers, het volgende naar voren gebracht. Volgens De Lange moet de kaart ouder zijn, aangezien deze werd opgedragen aan Mr. Henrick Bicker¹⁰, die in 1738 overleed. Vergelijking van een plattegrond van de dorpskern van Hilversum, vervaardigd door Perk en gekopieerd naar een tekening van Schoemaker, gedateerd ca 1730, en de dorpskern zoals afgebeeld op de kaart van Ottens, leverde zoveel overeenkomsten op dat De Lange de kaart van Ottens durft te dateren ca 1730, een decennium ouder dus.¹¹ Bij alle buitenplaatsen zijn de namen van de bewoners vermeld, terwijl aan de linkerzijde een tabel van de maatlanden ofwel meentlanden is geplaatst. Ook hier besloegen de gemene gronden 6732 Rijnlandse morgen.

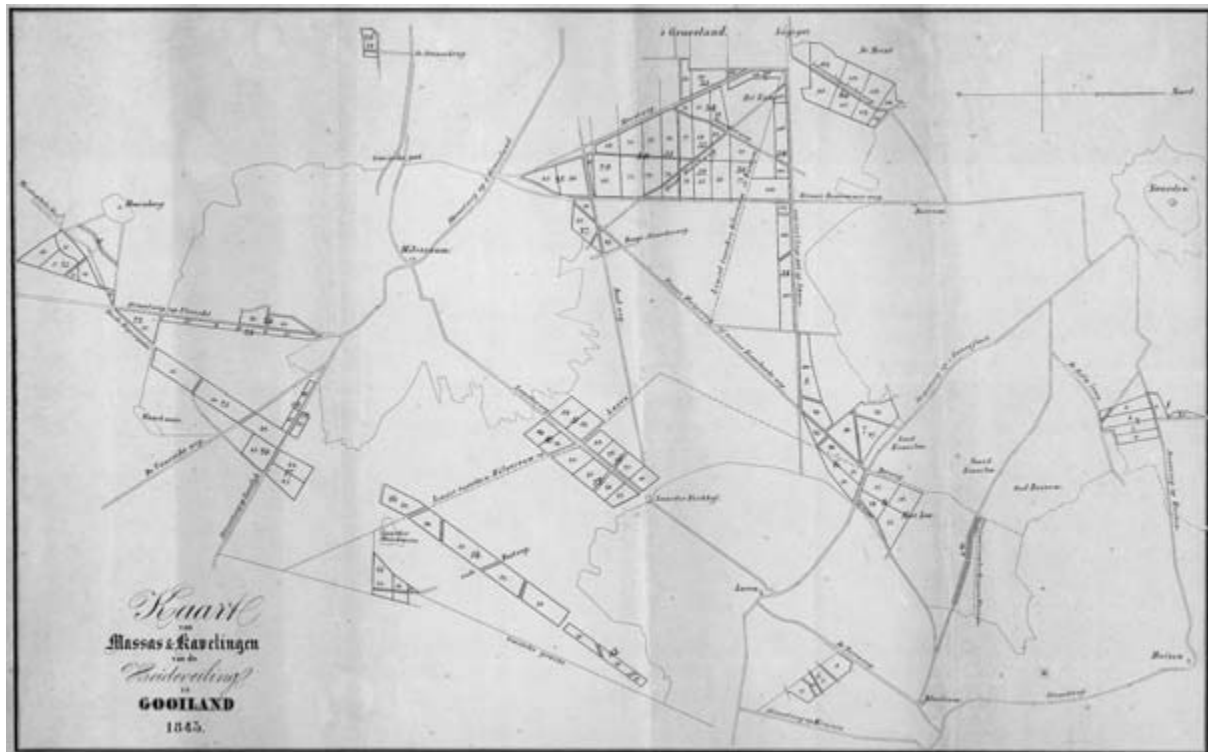
Figuratieve kaart der kavelingen van de domaniale heidegronden onder Hilversum ter veiling aangeslagen 1837

Domeinen besloot na de verdeling van de heide met Stad en Lande om de verkregen gronden te veilen. Er werd een kaart vervaardigd met daarop alle te veilen kavels (84) die met een nummer waren aangegeven. Een van de kopers was de Maatschappij van Perk. Het was de bedoeling om via werkverschaffing armoede te bestrijden alsmede de streek meer cachet te geven. Een aantal Gooise ingezetenen formuleerde het als volgt: 'De behoefte aan werkzaamheid voor arbeidslieden en de begeerte om door cultuur eene landstreek te verfraaijen, die in het midden van onze meest bevolkte Provinciën nog voor een groot gedeelte woest en onbebouwd is.'

⁹ NL-HaNA, Kaarten Hingman, 4.VTH, nr. 2578A.

¹⁰ Bicker was een belangwekkend man en de eigenaar en bewoner (in de zomer) van de buitenplaats Hilverbeek te 's-Graveland. Hij stamde uit een oud Amsterdams regentengeslacht.

¹¹ CPWdL SAGV nrs 102, 103.

Kaart van massa's en kavelingen van de heideveiling in Gooiland 1843

Ook na de verdeling van 1843 besloot Domeinen de gronden te veilen en opnieuw werd een kaart vervaardigd. Zowel Backer als Perk kochten in de hoedanigheid van particulier en als directeur van de Maatschappij grond op. Interessant is dat Perk een exemplaar heeft hergebruikt voor de veiling van de aangekochte gronden van zijn Maatschappij. Hij streepte in 1849 eenvoudig de titel door en schreef daarnaast: 'van de maatschappij van cultuur veiling 1 juli 1849'. Hij bracht ook een verdeling in letters aan. Op persoonlijke titel kocht hij 'massa' A voor 250 gulden: 'Een strook gronds met opgaande hout beplant, langs den weg van Naarden op Blaricum, ten weder zijden van tusschen Crailo en Oud-Bussem tot beij den tafelberg en een stukje gronds aan de Noordzijde van evengemelde weg, bij den gronden van Oud-Bussem aan de oostzijde...'¹²

De gevinkte percelen zijn niet door de Maatschappij maar door particulieren aangekocht, die daarop hun imposante buitens lieten verrijzen. De groen gekleurde kavels zijn door de Maatschappij verkocht, waaronder kavel F, waarop later het landgoed Birkenheuvel tot stand kwam.

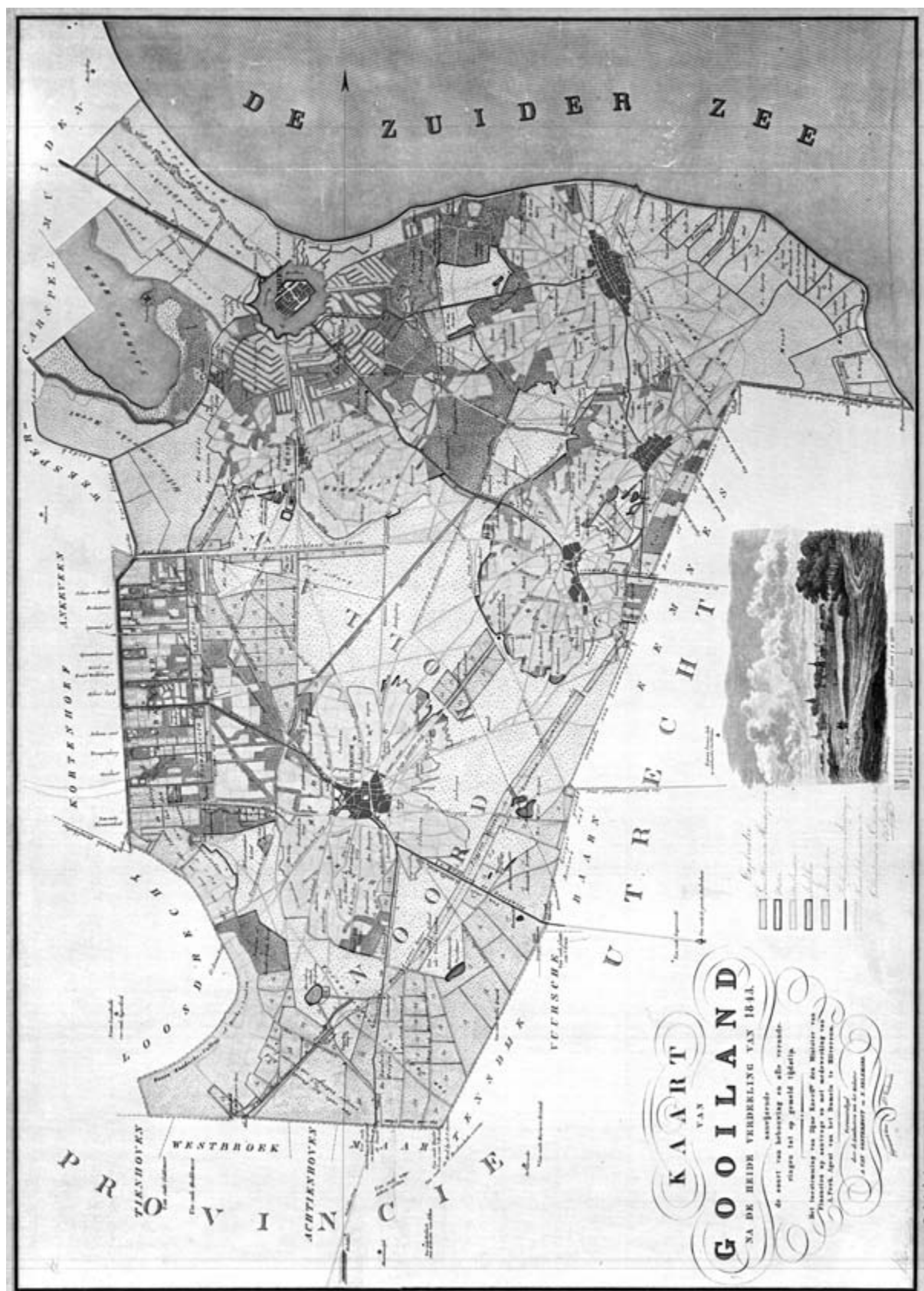
(rechts) De 'kaart van Perk' (1843 – gedrukt 1845) (kaart van Gooiland na de heide verdeling van 1843 aanwijzende de soort van bebouwing en alle veranderingen tot op gemeld tijdstip)

De kaart van 1843 is gebaseerd op die van Ottens uit 1741. Op de kaart wordt aangegeven dat die is gemaakt '... op aanvraag en met medewerking van A. Perk. Agent van het domein Hilversum'. In 1845 werd de kaart gedrukt op een schaal van 1 : 25.000 en door een zekere J. Jansen met kleurpotlood ingekleurd en van een legenda voorzien. In een kader is een werk van Jan van Ravenswaay afgebeeld.

Aan de zuid- en oostzijde van Naarden bevindt zich een groot aantal sloten. Deze zijn alle gegraven voor vervoer van zand, omdat de Staten van Holland in 1674 besloten de hoger gelegen terreinen bij de vesting Naarden te doen afzanden, waardoor onderwaterzetting of inundatie mogelijk werd. De enges of akkers rond de dorpen zijn gearceerd, terwijl vanuit de dorpscentra de wegen zijn te zien. Vele wegen komen uit op het 'Laarder Kerkhof' (nu het Sint Jans kerkhof), een van de oudste begraafplaatsen van het Gooi.

Opmerkelijk is dat het gebied aangeduid met 'Van Ouds het Gooijer Bosch' ten zuiden van Hilversum in die tijd voornamelijk uit heidegrond bestond en voor een groot deel werd bebost door de nieuwe eigenaren. Op de kaart is nauwelijks bos (dat was verdwenen en de huidige bossen zijn jonge aanplant) te zien, behalve op gronden die bij buitenplaatsen hoorden. De hoger gelegen en dorre delen worden 'Het Harde' genoemd. Ook de Kerkelanden en het Vullingland nabij Loosdrecht zijn afgebeeld. Waranden of jachtvelden (zeer zanderige gronden begroeid met struiken) zien we vlakbij het dorp Huizen.

¹² CAP SAGV nr. 78. Staat der opbrengst van de gronden behoord hebbende aan de Maatschappij van Cultuur in Gooiland bij de publieke veiling op zaterdag 21 juli 1849.

Curriculum Vitae

Hendrik Antonius Kos werd in 1969 geboren te Laren (NH) en groeide op in Huizen. Daar bezocht hij de scholengemeenschap Huizermaat. Daarna studeerde hij middeleeuwse geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam (1990-1996). Tijdens zijn studie werkte hij bij Quest International Nederland (Unilever). In 1998 werd hij aangesteld als wetenschappelijk medewerker bij het Zuiderzeemuseum in Enkhuizen. Begin 2008 beëindigde hij als Hoofd Collecties & Onderzoek dat dienstverband en startte een eigen bedrijf: **WerkOpZolder**. Zijn proefschrift schreef hij als buitenpromovendus aan de Universiteit van Amsterdam en sedert 2008 aan de Universiteit van Leiden.